

WO'ZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI HA'M WORTA ARNAWLI
BILIM BERIW MINISTRLOGI

BERDAQ ATT'NDAG'I QARAQALPAQ MA'MLEKETLIK
UNIVERSITETI

QARAQALPAQ FILOLOGIYASI FAKULTETI

Fakultet dekani:

_____ f.i.k.doc. Turdi'baev Q.
«_____» _____ 2013-ji'l

5320100-jurnalistika bakalavr bag'dari 4-kurs studenti Safarov
Bekzodti'n «Jurnalistlik tekseriw («Xalq so'zi» ha'm «Yerkin Qaraqalpaqstan»
gazetalari mi'sali'nda)» temasi'ndag'i

PITKERIW QA'NIGELIK JUMI'SI

Jaqlawg'a ruxsat berildi

Ilimiy basshi:

Jurnalistika kafedrası
basli'g'i: t.i.k. doc. Bekbawliev D

f.i.k. B.Paluanov.

(qoli')

(qoli')
«_____» _____ 2013-ji'l.

No'kis – 2013 – ji'l

Jaqlawg'a ruxsat berildi:

Qaraqalpaq filologiyasi`
fakulteti dekani`: \_\_\_\_\_ f.i.k. Q.Turdi`baev

Kafedra basli`g'i`: _____ t.i.k. D.Bekbawliev

Ilimiy basshi`si`: _____ f.i.k. B.Palwanov

Ma'mleketlik Attestatsiya Komissiyasi`ni`n`
Qarari`:

Qaraqalpaq filologiyasi` fakulteti jurnalistika ta`lim bag`dari`ni`n` pitkeriwshisi
Safarov Bekzodti`n` pitkeriw qa`nigelik jumi`si`na «\_\_\_» bah`asi` qoyi`lsi`n
«___» _____ 2013-ji`l.

MAK basli`g'i`: _____

MAK ag`zalari`: _____

Mazmuni`:

Kirisiw.

**I-bap. Wo`zbekstan jurnalistikasi`nda jurnalistlik tekseriwdin`
rajawlani`wi`**

1.1. Jurnalistlik tekseriw ja`na ka`siplik isshen`lik si`pati`nda

1.2. “Xalq so`zi” gazetasi`nda jurnalistlik tekseriwlerdin` beriliwi

II-bap. Qaraqalpaqstan baspaso`zinde jurnalistlik tekseriw

2.1. “Erkin Qaraqalpaqstan” gazetasi`nda jurnalistlik tekseriw: ta`jiriybeler
ha`m izleniwler

2.2. Jurnalistlik tekseriwde sud materiallari`nan paydalaniw usi`llari`

Juwmaq.....

Paydalani`lg'an a`debiyatlar

Kirisiw

Wo'zbekstan Respublikasi` Prezidenti I.A. Karimov «Wo'zbekstan XXI a'sir bosag'asi`nda. Qa'wipsizlikke qa'wip. Turaqli`li`q sha'rtleri h'a'm rawajlani`w kepilliklari» atli` miynetinde el ushi`n en' za'ru'rli bayli`q bolg'an ma'mlekettegi siyasiy turaqli`li`li`q ta ja'miyetlik pikirdin' h'alati`na, ja'miyetlik pikirdi sa'wlelendiriwshi g'alaba xabar qurallari`ni`n' xi`zmetlerine baylani`sli`li`g'i`n wori`nli` atap wo'tedi. Soni`n' menen birge, bul miynette bu'gingi ku`ni Wo'zbekstanda g'alaba xabar qurallari`ni`n' xi`zmetin tu'pten qayta quri`w za'ru'rliklari de ko'rsetilgen.

Jurnalistlik baqlaw h'a'r qanday publitsistika janri` ushi`n kerek. Woni`si`z shi`g'armani`n' mazmuni`n bayi`ti`w mu'mkin emes. Bul talap ocherkte de bar. Jurnalist izertlew ju'rgizilmey kerekli materiallardi` toplaw mu'mkin emes.

Ha'r qanday jurnalistlik izertlew din' en' tiykarg'i` qag'i`ydasi` bul izertlenip ati`rg'an iske baylani`sli` qansha ko'p h'u'jjet bolsa, sonsha qolay h'a'm jaqsi` boladi`. Sebebi bu'gin h'esh qanday a'h'miyetke iye emes h'u'jjet waqi`tti`n' o'tiwi menen en' kerekli h'u'jjetke aylani`wi` mumkin.

Wo'zbekstan jurnalistikasi`nda son`g'i` ji'llari` ju`da` ko'p jan`alani`wlar ju`zege kelmekte. Solardi`n` biri si`pati`nda jurnalistlik tekseriw xi`zmetinin` redakciyada jumi`s baslawi` menen ko'rsetiw mu`mkin.

Ayi`ri`m websaytlarda jurnalistlik tekseriw degen rubrikalar payda boldi`.

Bunday unamli` mi`sallardi` Qaraqalpaqstan jurnalistikasi`nda da ushi`rati`wg'a boladi`. Ma`selen, jurnalist, xali`q arali`q "Alti`n qa`lem" si`yli`g'i`ni`n` laureati` Buxarbay Tilewmuratovti`n` jeke sayti`nda, jas jurnalist Ruslan Arzievtin` blogi`nda jurnalistlik tekseriw rubrikalari`ni`n` payda boli`wi quwanishli` jag`day.

Sol si`yaqli`, bizin' jumi`si`mzi`da izertlew obekti etilgen jurnalistlik tekseriw temasi` ruwh'i`y turmi`si`mi`zda sa'wlelendiriwde ayri`qsha ori`nlari`na iye ma'sele boli`p tabi`ladi`.

Jurnalistlik izertlew din' o'zi jumi'stan son', yag'ni'y qa'legen saatli'q jumi's waqti' tamam bolg'an son' baslanadi'. Ma'selen, u'lken lawazi'mdag'i' adamlar jurnalistin' redaktsiyag'a shaqi'rg'ani' menen jetip kele almaydi'. A'llette, oni'n aldi'nda jurnalistin' o'zi bari'p ashi'lajaq jan'ali'g'i'ni'n' quni'n ko'teriw ushi'n o'zi juwi'ri'p jorti'p h'a'reket islewi kerek. Jurnalist geyde redaktordan arnawli' temani' almay-aq, o'zinshe tema tawi'p oni' izertlew ju'rgiziwge de boladi'.

Jurnalistlik izertlewde reporter gazeta redaktori'ni'n' qollap-quwatlawi'na suyniwi za'ru'r. Redaktor izertlew ushi'n qarji' h'a'm kerekli adamlardi' aji'rati'p beredi. Soni'n' menen birge redaktor reporter din' ne islep ati'rg'ani'n menen qi'zi'gi'w h'uqi'qi'na iye.

Jurnalistlik izertlew waqi'tnda jasi'ri'n baqlaw metodi'nan paydalani'w eger ko'p ji'lli'q ta'jriybege h'a'm basshi'lar ta'repinen qolap-quyaatlawg'a iye bolmasa bunday is h'aqqi'nda tezirek kmi'tqani' maqul. Sebebi joqari'dag'i' qag'i'ydalar ori'nlanbag'an jag'dayda jurnalistke og'ada u'lken fizikali'q qa'wip do'nedi. A'llette, bul jag'day Evropa ellerinde ju'z beriwi mu'mkin. Al bizde jurnalistlik izertlew yamasa jurnalistlik tekseriw g'alaba qural h'aqqi'ndag'i' ni'zam menen kepilestirilgen. Bul usi' ni'zamni'n' 9 statyasi'nan ori'n alg'an. Onda redaktsiya xi'zmetkerleri ayqi'n waqi'yani' jurnalistik tekseriwge o'tinishlerden yamasa baska dereklerden o'zine ma'lim bolg'an yaki o'zleri guwa bolg'an jag'daylardi' u'yreniwge, faktlerdi, guwalardi'n' ko'rsetpelerin ji'ynaw payi'ti'nda audio h'a'm video exnikani' paydalani'wg'a h'aqli' ekenin ayti'ladi'.

Jumi'sti'n' aktualli'g'i' sonda, biz jurnalistlik tekseriw temasi'n u'yrengende yen' da'slep Internet material'i mi'sali'nda analizge tartti'q. Bizden buri'n pitkeriw qa'nigelik jumi'si'n jazg'an Muslima Pirniyazova da usi' temada so'z yetedi. Biraq, wol gazetalardi'n' qag'az variant' mi'sali'nda u'yrengen.

Pitkeriw qa'nigelik jumi'si'mi'zdi'n` ma'qseti jan'a do'retiwshilik tu'r yesaplang'an jurnalistlik tekseriw haqqi'ndateoriyali`q ha'm a'meliy tu'sinikler beriwden ibarat.

Usi` maqsette pitkeriw qa'nigelik jumi'si'mi'zdi` basli` eki bapqa bo'lip u'yrendik. Birinshi bapta, Wo'zbekstanda jurnalistlik tekseriw din` payda boli`wi, rawajlani`wi` haqqi`nda so'z etemiz. Mi`sallardi` "Xalq swzi" gazetasi`ni`n` electron variantinan keltirdik.

Jumi'sti`n` ekinshi babi`nda bolsa, biz Qaraqalpaqstanda jurnalistlik tekseriw xizmetinin` jag'dayi`na toqtap o'temiz.

Pitkeriw qa'nigelik jumi'sti`n` metodologiyali`q bazasi`n O'zbekstan Respublikasi` «G'alaba xabar qurallari` h'aqqi`ndag'i`» ni`zami`, O'zbekstan Respublikasi` Konstitutsiyasi`, O'zbekstan Respublikasi` Prezidenti I.A.Ka'rimovti`n` g'a'rezsiz elde ju'rgizip ati`rg'an siyasati`n sa'wlelendiriwshi miynetleri quradi`.¹ A'sirese, aqi`rg'i` payi'tta basi`p shi`g'ari`lg'an «Yuksak maanviyat - engilmas kuch» shi`garmasi`n basshi`li`qqa aldi`q.

Pitkeriw qa'nigelik jumi'si`ni`n` teoriyali`q h'a'm a'meliy a'h'miyeti boli`p jurnalistika teoriyasi` h'a'm a'meliyati` boyi`nsha jetik qa'nigeler esaplang'an Ya.N.Zasurskiy, A.Terti`chni`y, V.Goroxov, F.Muminov, K.Ernazarov, E.Nesterenko h'a'm basqalardi`n` miynetleri paydalani`ldi`.²

Jumi`s son'i`nda o'zimizdin' usi`ni`s-pikirlerimizdi bildirip o'temiz. Jumi`s soni`nda paydalani`lg'an a'debiyatlar dizimi beriledi.

¹ O'zbekstan Respublikasi Konstitutsiyasi. Hukim, 2000. Karimov A.I. O'zbekiston bуюk kelaжак сари. Тошкент, O'zbekiston 2000, O'zbekstan XXI hukim bosqachida. Hukim, O'zbekiston, 2000. Karimov I. Юри маънавият – энгилмас куч. Тошкент, O'zbekiston. 2000. Karimov I. Eng asosiy mezon-qadriyatini aks ettirish. Тошкент, O'zbekiston, 2000.

² Засурский Я.Н. Испытание свободой. Москва, МГУ, 2004. 138 бет. Эрнazarov K. T., Mamatova Я. M., Toшалиев И.Э., Эрнazarov Ш.К., Репортерлик фаолиятининг назарияси ва амалиети. Т., «Университет», 2002. Нестеренко Н. Информация плюс реклама. Ташкент, 1994. Муминов Ф. Журналистика ижтимоий институт сифатида. Тошкент, 1998.

**I-bap. Wo`zbekstan jurnalistikasi`nda jurnalistlik tekseriwdin`
rajawlani`wi`**

1.1. Jurnalistik tekseriw ja`na ka`siplik isshe`nlik si`pati`nda

Jurnalist ja`miyettegi jan`ali`qlardi` toplaw, qayta islew h`a`m tarqati`wday a`diwli ka`sibi menen aji`raladi`. Bul na`rse oni`n` aldi`ndag`i` qatarda ju`riwge bag`darlaydi`. Oni`n` ka`siplik ko`rsetkishleri – joqari` ma`deniyatli`li`q, eruditsiya, analiz etiw, argumentlestiriw, isendire biliw sheberligi esaplanadi`. Bulardag`i` jurti`n` do`retiwshilik protsessi dawami`nda qa`liplesedi. Al jumi`sti`n` do`retiwshilik protsessi bolsa to`mendegi etaplarda qa`liplesedi:

- Tema tan`law
- Obekt penen birge aldi`n ala tansi`w
- Material h`aqqi`nda da`slepki oydi`n` tuwi`li`wi`
- Obektke bari`p jagdaydi` u`yreniw
- Da`slepki payda bolg`an oyda du`zetiw
- Materialdi`n` joybari`n du`ziw
- Tekst ustinde islew

Jurnalist o`zinin` do`retiwshilik xi`zmetin usi` etaplarda a`melge asi`radi`. Basqasha etip aytqanda, bular jurnalistik xi`zmettin` a`piwayi` tu`ri esaplanadi`.

A`lbette, bunday do`retiwshilik xi`zmet penen publitsistikani`n` qa`legen janri`nda jazi`w mu`mkin. Biraq biz izertlewge tema etip alg`an ocherkte qa`lem terbetiw ushi`n jurnalistik ta`jriybe ju`da` kerek boladi`. Bug`an qosi`msha jurnalistik xi`zmettin` basqa da tu`rleri qol keledi. Ma`selen, jurnalistik izertlew, mine solardi`n` biri.

Aytayi`q, jurnalist problemali`q yamasa sud ocherkin jazi`w wazi`ypasi`n alg`an. Oni`n` do`retiwshilik xi`zmetinde bunday ocherkti jazi`w ushi`n jurnalistik izertlew h`a`m menen suwday za`ru`r. Solay etip, jurnalistik izertlew bag`dari`ndag`i` belgili anglichan jurnalisti Devid Rendalldi`n` pikirlerine na`zerimizdi awdarayi`q.

Jurnalistlik izertlew, h'aqi'yqati`nda da jurnalistlik xi`zmetttin' basqa tu'rlerinen aji`rali`p turadi`. Avtor oni`n' u'sh ayri`qsha belgisin qorsetip o'tedi.

Birinshi - da'slepki izertlew.

Da'slepki izertlew - ma'limlemenin' h'a'm xabardi`n' bir jerge ja'mleniwi emes. Bul «shiyki zat» penen tikkeley islesker reporterlardi`n' izertlewlari. Bul, ma'selen, birde sho'lkemlestirilgen ko'plegen intervyuler boli`wi` mu'mkin, birde fakt h'a'm sanlardi` (cifrlardi`) ji`yna h'a'm o'z-ara sali`sti`ri`w boli`wi` mu'mkin.

Ko'binese bunday izertlew din' jemisi materialdi` buri`n h'esh kim di`qqat bo'lmegen, baykamag'an baylani`slardi` h'a'm strukturalardi` ani`qlawda ko'rinedi.

Yekinshi basqi`sh. Siz tan'lag'an tema gumanli` is penen baylani`sqa, biraq og'an guwa joq. A'piwaylasti`ri`p tusindiriwge h'a'reket eteyik. Ma'selen, adam o'ltirildi. Kim ta'repinen qashan, qay jerde?. Endi, jurnalist bul temani` ashi`p beriwde da'lilsiz waqi`yalardi` izertlep bari`wi` qalay boladi`?.

A'llette, bunday jag'dayda jurnalistin' jumi`s i` buri`ng'i`g'a qarag'anda u'sh-to'rt ese ko'beyedi. Endi, ol jurnalist emes, al tergewshilik si`yaqli` jumi`sqa aylani`p ketedi. Xali`q arasi`nda ju`rip bul tema boyi`nsha a'ste aqi`ri`nli`q penen informatsiya ji`ynaydi`, kerekli h'u'jetlerdi topalaydi`.

U'shinshi basqi`sh. Ha'r bir jurtti`n' o'zine ta'n si`ri`, bir-birinen ayi`rmashi`li`g'i`, h'a'r birinin' o'zine ta'n joli` boladi`. Solay eken, jurnalisttin' h'a'tteki ji`ynap ati`rg'an informatsiyasi`n o'zine si`r saqlaydi`. Ha'm de erten' bir ku'n oni` jan'adan tabi`lg'an jan'ali`q etip jariyalaydi`.

Jurnalistlik izertlew din' o'zi jumi`stan son', yag'ni`y qa'legen saatli`q jumi`s waqti` tamam bolg'an son' baslanadi`. Ma'selen, u'lken lawazi`mdag'i` adamlar jurnalistin' redaksiyag'a shaqi`rg'ani` menen jetip kele almaydi`. A'llette, oni`n aldi`nda jurnalistin' o'zi bari`p ashi`lajaq jan'ali`g'i`ni`n' quni`n ko'teriw ushi`n o'zi juwi`ri`p jorti`p h'a'reket islewi kerek. Jurnalist geyde

redaktordan arnawli` temani` almay-aq, o`zinshe tema tawi`p oni` izertlew ju`rgiziwge de boladi`.

Tiykarg`i` maqsetke erisiw ushi`n to`mendegi ma`seleler wazi`ypa etip belgilenedi:

- jurnalistlik tekseriwde fakt ha`m analiz ma`seleleri;
- qaraqalpaq baspaso`zinde jurnalistlik tekseriw din` izertleniw jag`dayi`n u`yreniw;
- jurnalistika tarawi` ilimpazlari`ni`n` jurnalistlik tekseriw boyi`nsha teoriyali`q ani`qlamalari`n u`yrenip shi`g`i`w;
- ja`ha`n ilimpazlari`ni`n` jurnalistlik tekseriw boyi`nsha teoriyali`q ani`qlamalari`n u`yrenip shi`g`i`w;
- jurnalistlik tekseriwde regionalliq ha`m worayli`q gazetalar mi`sali`nda uyreniw olardi`n` qollanip ati`rg`an usi`llari`ni`n` wo`zgesheliklerin u`reniw;
- jurnalistlik tekseriw usi`llari`n` gazetalar di`n` websaytlari`nda qarap shi`g`iw.

Degen menen jurnalist tekseriw h`a`m tergewler sud protsessinin` bari`si`na ker i ta`sir tiygizbewi lapzi`m.

Soni`n` menen birge, bul ni`zam qag`i`ydasi` boyi`nsha redaktsiya xi`zmetkerleri ayqai`n waqi`ya yamasa jag`day do`ninde o`zinin` jeke pikir in ja`ryalawg`a, al eger sol waqi`ya yaki jag`day boyi`nsha tergew tamalanbag`an bolsa, onda sud ti`n` sheshimi yaki h`u`kimi ni`zamli` ku`shine kirgennen keyin jeke jurnalistik pikir in ja`riyalayag`a h`aqli`.

Jurnalistlik tekseriw yamasa jurnalistlik izertlew jurnalistikani`n` ta`sirshen`ligin ta`miyinleydi. Qaysi` ma`nisde? Sol ma`niste, ma`selen, bul jerde jurnalistin` usi` jol menen sensatsiyali`q materia tayarlap ko`pshilik tin` di`qqati`n tartqani` ushi`n emes, al fakti h`a`r ta`repleme teren izertlep analitikali`q formada real h`aqi`yqatli`q ti` ashg`ani` ushi`n usi`nday informaciya ji`ynaw metodlari`ni`n` biri eksperiment metodi` esaplanadi`. Jurnalist

praktikler informatsiya ji'ynawdi'n' metodlari'ni'n' biri bolg'an eksperiment metodi'n uli'wma barli'q jurnalistkag'a xarapkerli dep esaplaydi' degen menen baqlaw ju'rgiziw h'u'jjetlerdi analizlew h'.t.b. metodlar menen sali'sti'rg'anda ol bizin' g'alaba quralari'mi'z ushi'n jan'ali'q.

Jurnalist izertlew na'tiyjesinde publicist Wo. Abdiraxmanovti'n' «Mi'rzashi'li'qti'n son'i'» sud ocherki jazi'ldi'.

Ocherk uli'wma to'mendegi bo'limlerden turadi': «Abay, aqsha h'a'm ataq», «Diywana payg'ambar», «Trener», «Ta'rbiya sabaqlari'», «Jigersizlik», «A'beshiyliktin' kelbeti», «Qag'azdag'i' guwali'qlar», «Mi'sh-mi'shlar ta'liymati'», «sud h'u'kimi» 1987 – ji'l A'miwda'rya №2 . Bunnan aldi'n 1986-jil' A'miwda'rya jurnali'ni'n' №9 sani'nda «Mi'rzani'n' isi» dep atalg'an varianti', 1987 ji'li' №2 sani'nda oqi'wshi'lar ja'miyetshiligi ta'repinen sorawlar boyi'nsha qayta islenenip toli'qti'ri'li'p usi'ni'lg'an. Bul sud ocherkinin' dawami' si'pati'gnda o'z sa'wleleniwin tapqan.

- Jazi'wshi' ji'nayatshi'lardi' birden pash etiwden go'ri tiykarg'i' itibardi' olardag'i' tuwi'lg'an sha'riyatlar di' su'wretlep beriwge arnaydi'. Yag'ni'y olardi'n' xarkterin ashi'wg'a h'areket etedi. Bul o'z gezeginde tvorchestvali'q na'tiyje bergen Qara tawdi' erte ba'h'arde azanda aralasan' aq su't duman jabi'lg'an shoqqi'lar kishireyip ko'rinedi, al, sa'skege tamam duman sengennen son', taw o'z qa'ddin tiklegendey duji'ri'mli' sawlatli' si'yaqlanadi'. Tawdi'n' mezigil sayi'n tu'rli muqamg'a donip turatugi'n ajayi'p ta'biyati' bar. Bul a'sirese, ko'zi ken' jazi'qli'qtag'i' jazirama kumli'qqa, jasi'l tegislikke u'yrenge adamlarg'a ta'stir etedi, taw arti'nda ne bari'n ko'rgin' keledi. Bari'p qarasan' taw arti'nda taw bari'n g'ana ko'rsen'. Jazi'wshi' tawdi'n' ko'rinishin ashi'wg'a sheberlik penen jetkere alg'ani'n ko'remiz.

Mi'rzabay kirttayi'nan baslap aq qon'si'lardi'n' balalari'na qosi'li'p oynamaytug'i'n, eshiyin narsege o'kpelep qalatug'i'n tarti'nshaq tunqi'yq boli'p wo'sti. Wol xojali'q jumi'slari' menen ba'nt sheshesinin' kasi'nan qalmaytug'i'n edi. Bul a'detin ol a'dewir esi enipbaslawi'sh klassta oqi'p

ati`rg`ani`nda da qaldi`rg`an joq. Sheshesi toy merekege yaki bazarg`a barsa oni`n` eteginen uslap alg`an Mi`rza barh`ulla derlik qosi`li`p o`rip ju`rdi. Sondag`i` Mi`rzabaydi`n` anasi`na ku`tetug`i`ni` arti`qmash bir «aynanayi`n» edi. A`ke – sheshe jalg`i`z baladan bar tapqani`n ayag`an joq. «Abaydi` a`kesi de sheshesi de og`ada jaqsi` ko`retug`i`n edi. A`sirese balalari`ni`n` arasi`nan usi` balasi`n ayri`qsha si`nap man`layi`na jer tiygizbey tarbiyaladi`. Al Abay ata-anasi`ni`n` o`zine bolg`an su`yishpenshiligin ko`tere almadi`. Tayarg`a tayar boli`p o`sti. Anasi`ni`n` ayti`wi`na qarag`anda ol h`a`tteki shaydi` o`zi quyi`p ali`p ishiwge erinetug`i`n edi ».

Mine, jazi`wshi` usi`nday shi`g`arma kaxramanlari`ni`n` qulki`n olardi`n` ko`rgen ta`rbiyasi`n, psixologiyasi`n teren` ashi`p beriw arqali` ma`seleni kem-kem aydi`nlastii`ri`p oti`rdi`. Uli`wma bul jag`daylardi` Shi`ng`i`s Aytmatovti`n` «Plaxa» romani` menen sali`sti`ri`p qarayi`q. Sebebi Orazbay Abdiraxmanovti`n` «Mi`rzashi`li`qti`n son`i`» sud ocherkti menen Sh. Aytmatovti`n` «Plaxa» tipologiyali`q uqsasli`qlardi` ko`remiz.

Worazbay Abdiraxmanovti`n` so`z bolatug`i`n jag`dayeski diniy qaldi`qlardi` kritikali`q kqarasta kritikalaw menen birge, adamlardi` menen birge, adamlardi` aldaw arqali` miynetsiz tabi`st tawi`p ju`rgen Mi`rza h`a`m de Abaydi`n` h`a`reketleri su`wretlenedi.

Adam ko`rgen, sezgen ha`m esitken na`rselerinin` j6da` az mug`dari`g`ana eslep qala aladi`. Belgili boli`wi`nsha, bir waqi`tti`n` o`zinde adam an`i`nda jetiden arti`q belgige iye bolg`an mag`li`wmatti`n` qali`wi` qi`yi`n eken. Bul jeti so`z, san, belgili na`rsenin` formasi`n boli`wi` m6mkin. Oni` yadda saqlaw bir qansha qi`yi`n boladi` eken. Demek sani`na tan`lawshi`li`g`i` ha`m mag`li`wmatlardi` saylap, terip isletiledi ja`ne bir psixik protsess-esludi biliuimiz lazi`mli`g`i`n bildiredi.

A`dette biz bir materialdi` oqi`ytug`i`n bolsaq,oni` hesh bir o`zgerissiz esleb qali`wg`a ha`reket qi`lami`z. Biraq hayran qalarli`si` sonda sonda,

barg'an sayi'n material belgili o'zgerisleri j6z tuti'p , yadta da'slepki waqi'ttag'i'lardan basqasharaq boli'p esaplanadi'.

Ayi'ri'm bir material yamasa mag'li'wmat, qa'selekte ellew qa'biliyetimizden o'shpeydi, basqashasi' bolsa j6da` qatti'qa'lesek ha'm kerek waqi't waqi'tta yadi'mi'zg'a t6sire almaymi'z.

Bunday sorawlar insan biliw ja'rayanlari'ndag'i` en` kerekli sorawlar boli'p, ayri'm waqi'tlari` rawajlani'w ha'm komolati'mi'zdi` usi'nday tiykarlarg'a baylani'sti'rg'i'mi'z keledi.

Yeslew-bul ta'jiriybemizge baylani'sli` ha'r qanday mag'li'wmatti` eslep qali'w, este saqlaw, eske t6siriw ha'm umi'ti'w menen baylani'sli` quramali` protsess. Eslew ha'r qanday ta'jiriybemizge qatnasli` mag'li'wmatlardin` manami'zdag'i` ko`rinisi.

Sport jurnalist ushi'n eslew qa'biliyetligi oni'n` is ta'jiriybesine unamli` ta'sir jasaydi`. Do`retiwshilik xi'zmette eslewdin` a`hmiyeti 6lken. Insan eslewdin` jaqsi` boli'wi`, ko`rgen keshirgenlerdin` mazmuni` toli'q eslep qali'wg'a baylani'sli`.

-este saqlap qali'w menen baylani'sli` ha'reketlerdin` juwmaqlaw da`rejesinde:

- jurnalisttin` o'zi shug'i'llani'p ati'rg'an iske qi'zi'g'i'wshi'li'g'i` ha'm sol iske uqi'pli'li'g'i`:

- jurnalisttin` tikkeley xi'zmetinin` mazmuni` ha'm a`hmiyetine qatnasi'na:

- jurnalisttin` kewil keypiyati'na, ruwxii'y ku'shi ha'm umti'li'wlari'na

Yeslep qali'w protsessleri jurnalist xi'zmetindegi jen'islerge baylani'sli` bolg'anli'g'i` ushi'n da , woni'n` ta'biyati`, qalay wo'tiwine ko'p ilimpazlar a`hmiyet bergen. Ms, ne ushi'n adam wol yaki bul mag'li'wmatti` esinde saqlaydi`, -degen sorawg'a turli ilimpazlar ha'r t6rli juwap beredi.

A`meliy ko'z-qarastan qarag`anda eslewdin` ta'sirshen`ligi ha'm oni` oqi'w ja'ne miynet sharayati'nda iske asi'ri'w 6lken a`hmiyetke iye. Sebebi

ko`binshe adamlar arasi`nda isshe`nligi, oqi`wshi` yaki studentler arasi`nda bilimlilerga, jurnalistler arasi`nda talantli`li`g`i` bir qarag`anda eslew eslew qa`biletinin` k6shi menen basqalardan aji`rali`p turadi`. Ulli` babami`z Amir Temur haqqi`nda a`psanalar bar

Ma`selen, wol wo`z qol asti`ndag`i` beklerdin` tek atlari`n ayti`p tuwri`dan-tuwri` so`ylesken. Amerikali` Prezident Avraam Leikoln da a`ne usi`nday fenomenal eslew qa`biletine iye boli`p, ba`rsheni lal qaldi`rg`an. Demek, eslew qa`biletin ta`rbiyalaw, oni` rawajlandi`ri`w, shaxsti`n` jeke abroyi` ha`m jumi`stag`i` miynet na`tiyjesi menen baylani`sli` eken.

Adamlar to`mendegi si`patlari` menen aji`raladi`.

- materialdi` tez eslep qalatug`i`nlar
- materialdi` uzaq waqi`t este saqlaytug`i`nlar
- qa`legen waqi`tta an`satli`q penen eske t6siretug`i`nlar

Jurnalist do`retiwshiliginde eslep qali`w qa`bileti oni`n` is ta`jiriybesine qatnasli` boladi`. Wol wo`zi woylap tawi`p, wo`zi tikkeley wori`nlag`an isleri ju`da` an`sa eske t6sedi. Sa`wlesi menen wo`tkergen woyi`n metodlari`, tarti`li`s diskussiyasi` unamli` na`tiyje beredi.

Jurnalist do`retiwshiliginde “men” obrazi` tiykarg`i` problemani` ashi`wda yaki ha`diysege gu`wa bolg`anda, pikirlerdi sali`sti`rg`anda, a`sirese, juwmaqlar shi`g`arg`anda a`hmiyetli. “Men”wobrazi` tiykari`nan wo`z jurnalisttin` wo`z-wo`zine baylani`sli` bahalawi` qa`lpilesedi, bul bahalaw obrazg`a baylani`sli` ha`r qi`yli` boli`wi` mu`mkin.

Wo`z-wo`zine baha t6rli pazi`yletler ha`m jurnalisttin` artti`rg`an ta`jiriybesine, sol ta`jiriybe tiykari`nda turg`an tabi`slari`na baylani`sli` boli`wi` mu`mkin. Is, jurnalistke bir redaktsiya ta`repinen ayti`lg`an maqtaw so`zlerin wog`an unamli` ta`sir etse, kersinshe basqa redaktsiya ta`repinen berlgen si`n pikirler is protsessine keri ta`sir jasawi` mu`mkin. Wo`z-wo`zine baha haqi`yqatli`qqa jaqi`n yaki ju`da` to`men boli`wi` da m6mkin.

Wo`z-wo`zin bahalawdi`n` pa`s boli`wi` ko`binshe a`tiraptag`i`lardi`n` jurnalistke qoyg`an talaplari`ni`n` j6da` arti`qli`g`i`, wolardi` wori`nlay almawshi`li`q , unamsi`z pikirlerdin` turaqli` beriliwi, jumi`sta ha`m o`z-ara qatnastag`i` kewilsizlikler aqi`betinde payda boli`wi` m6mkin. Bunday si`n pikirlerden ha`r qanday jurnalist ha`tte ol student bolsa da tu`skinlikke tu`siwi mu`mkin. Wo`zinin` ku`shi ha`m qa`biletine isenimsizlik oyatadi`. Wo`z na`wbetinde ol j6da` to`men materiallar tayarlap baslaydi`.

Wo`z-wo`zine bahani`n` j6da` joqari` boli`wi` jurnalisttin` minez qulqi`na jaqsi` ta`sir ko`rsetpeydi. Sebebi wol, tabi`slari` bahalar ta`repinen jasalma t6rde bo`rttiriliwi , wori`nsi`z maqtawlar t6rli qi`yi`nshi`li`qlardi` shetlep wo`tiw menen qa`lpilesedi. A`ne bunday sharayat jurnalistke keru ta`sir jasaydi`. Wol ha`tte jen`iliske ushi`rag`an da woni`n` sebebi basqalar dep tu`sindiredi (Mi`sali` Klent berli , bolmasa, pa`lenshe bolmag`anda si`yaqli` sebepler ko`beydedi) Yag`ni`y ayi`pker wo`zi emes, a`tiraptag`i`lar, shariyat ta`g`dir ayi`pli`.

Realistik baha jurnalisttin` a`tirapi`ndag`i`lar -ata-ana, jaqi`n tuwi`sqanla, ustazlar, doslari` ori`nli` ha`m tiykarli` jaqi`ntuwi`sqanlari`, ustazlari`, doslari` ori`nli` ha`m tiykarli` bahalari`, qali`s pikir-usi`ni`slari` boli`p, oni` o`z waqti`nda tuwi`rlaw boladi`. Bunda jurnalist ushi`n bahali` pikir, usi`ni`s a`hmiyetli esaplanadi`.

Solay etip, wo`z-wo`zin bahalaw sotsialli`q ha`diyse boli`p, woni`n` mazmuni` ha`m ma`nisi jurnalisti worap turg`an ja`miyet normalari`na , sol ja`miyette qabyl etilgen da`stu`rlerge, ni`zamlarg`a ko`nligiwi, boysi`ni`wg`a bag`darlang`an. Ja`miyettegi o`z orni`n`di` biliw o`z-wo`zine baha beriw menen belgilenedi.

Uli`wmalasti`ri`p aytqanda, jurnalistlik tekseriw jan`a ka`siplik isshen`lik boli`p ju`zege keldi. Wol boyi`nsha jurnalistler qa`nigelese basladi`. Ha`tte rawajlang`an yellerdin` jurnalistikasi`nda bul a`lle qashan ka`siplik tu`r boli`p

qa`liplesti. Usi isshe`like baylani`sli` jurnalistikada woqi`ti`w islerinde de
jan`alani`wlar payda boldi`. “Jurnalistlik tekseriw” degen arawli` pa`n wotiledi.

1.2. “Xalq soʻzi” gazetasi`nda jurnalistlik tekseriwlerdin` beriliwi

“Xalq soʻzi” orayli`q basi`l`imlardan sanaladi`. Wol bir neshe ji`llardan beri Wo`zbekstan xalqi`ni`n` ma`limlemege blog`an talabi`n qanaatladi`ri`p kelmekte. Bul basi`li`m basqa regionally`q gazetalarg`a ta`jiriybe mektebi si`pati`nda da ha`reket etpekte.

“Bir raqam sharh`i” degen rubrikadag`i` materiallar da jurnalistlik tekseriw elementleri bar. Mi`sal eti`p mi`na qatarlardi` keltiriwge boladi`:

“Kommunikaciya infratuzilmasi takomillashmoqda”¹ dep atalg`an informaciyada jurnalistlik izleniw bar. “Joriy yilning birinchi choragida Wzbekiston Milliy avtomagistrali tarkibiga kiradigan avtomobil ywllarini qurish va rekonstruktsiya qilish obektlarida 61,7 milliard swmlik kapital qwyilmalar wzlashtirildi. Bu mamlakatimizda ywl-transport va kommunikatsiya infratuzilmasini jadal rivojlantirishga qaratilgan kwplab loyih`alarni amalga oshirish, xususan, Qwqon shah`rini aylanib wtadigan “Toshkent — Wsh” A-373 avtoywl uchastkasining 42 kilometrini rekonstruktsiya qilish, yangi “Toshkent aylanma ywli” ywnalishi uchastkasining 8 kilometrini qurish ishlarini yakunlash imkonini berdi.”

Yekinshi mi`sal: “Turarjoylar qurilishi kwlami kengaymoqda” <sup>2</sup> dep ataladi`:

“2013 yilning dastlabki uch oyida mamlakatimizning qishloq joylarida 1.3 million kvadrat metrlik uy-joy foydalanishga topshirildi. Namunaviy loyih`alar asosida yakka tartibdagi uy-joylar qurish dasturiga muvofiq, ah`oliga imtiëzli kreditlar berilaëtgani, yangi uy-joylar uchun er massivlarini ajratish, ularni loyih`alashtirish va mustah`kam bunëd etish bwyicha noëb tizim yaratilgani tufayli respublikamizning chekka h`ududlarida

¹ www.xs.uz 30-05-2013

² www.xs.uz 27-05-2013

h'am shah'ardagidek sharoitga ega qulay va kwrkam uylar qurilishi kwlami tobora kengaymoqda.

Jurnalistlik tekseriw belgileri saqlang'an janrlardan biri bul intervyu boli`p, wonda avtor wo`zine na`ma`limn a`rselerdi sorap bilip aladi` ha`m woni` auditoriyag`a jetkeredi. "Fuqarolar manfaati va qonunchilik"<sup>1</sup> degen jurnalistlik shi`g`armada mi`naday qatarlardi` woqi`wg`a boladi`:

"Yaqinda "Toshkent shah'ri va Toshkent viloyatida doimiy propiska qilinishi lozim bwlgan shaxslar — Wzbekiston Respublikasi fuqarolari toifalarining Rwyxati twg'risida"gi Wzbekiston Respublikasi Qonuni asosida Wzbekiston Respublikasi fuqarolarini Toshkent shah'ri va Toshkent viloyatiga doimiy propiska qilish tartibi twg'risidagi Ywriqnoma kuchga kirgani munosabati bilan tah'ririya timizga gazetonlar murojaat qilib, mazkur h'ujjatning mazmun-moh'iyati h'aqida keng malumot berishni swrashgan edi.

— Fuqarolarni poytaxtimiz va poytaxt viloyatiga doimiy propiska qilish tartibi qanday?

— Toshkent shah'ri va Toshkent viloyatida doimiy propiska qilingan fuqarolarning qarindoshlari, shuningdek, vasiylik va h'omiylikdagi shaxslar, ularning qarindoshlarini propiska qilish tartibi h'aqida h'am malumot bersangiz.

Degen sorawlar menen journalist sa`wbetlesine mu`ra`ja`a`t etedi. Sa`wbetlesken Saidjon Maxsumov dep keltiredi.

Jurnalistlik tekseriwge mi`sal bolatug`i`n ja`ne bir material "Abdulaziz bin Harun: Xayrli ishlarning ifodasi" dep atali`p, wol sa`wbetlestin` tilimnen berilgen temada ja`riylang`an.²

Redaksiya ta`repi nen interviyog`a kiris so`z berilgen. "Navrwz bayrami arafasida Wzbekiston Milliy axborot agentligi — WzA muxbiri Malayziyaning

¹ www.xs.uz 13.06.2012 05:23

² www.xs.uz 20.03.2012 08:55

mamlakatimizdagi Favqulodda va muxtor elchisi Abdulaziz bin HARUN bilan suh'batlashdi.” dep atap wo`tileli.

— Bu yilgi Navrwz ayëmi Wzbekiston uchun h'am, Malayziya uchun h'am juda muh'im sana — wzaro diplomatik munosabatlar wrnatilganining 20 yilligi nishonlanaëtgan yilda bayram qilinmoqda, —deydi Abdulaziz bin Harun. — Sharq taqvimiga kwra, yil boshi, yangi kun h'isoblanadigan Navrwzda ezgu tuyg'ular jwsh uradi, wzaro meh'r-oqibat, h'amjih'atlik kabi fazilatlar yanada mustah'kamlanadi. Milliy urf-odatlar, anana h'amda qadriyatlarinigizni wzida mujassam etgan Navrwzning umrboqiyilida h'ikmat kwpi.” dengen qatarlarda sa`wbetles tilinen berilgen. Interviyodi`n` bunday formalari` da ushirasadi`. Bul interviyo avtori` WzA xabarshi`si` Nodira Manzurova.

Wo`zA xabarshi`si` Umid ËQUBOV sa`wbetlesiwinde soawlarg`a juwaplar alg`an ha`m mag`li`wmatlar toplag`an.

Gazeta websayti`ndag`i` interviyo janri`ndag`i` materiallarg`a mi`sal etip “Tomash AYaN: Wzbekistonda sportni rivojlantirishning eng twg`ri va samarali ywli tanlangan”<sup>1</sup> dengen do`retpeni aytsa boladi`. Wonda jurnalist soraw-juwaplar formasi`nda tekseriw wo`tkergen.

“Shu kunlarda Toshkentda og'ir atletika bwyicha wsmirlar wrtasida jah'on chempionati davom etmoqda. Mazkur dunë birinchiligida 70 mamlakatdan qariyb 500 nafar sportchi g'oliblik uchun kurashmoqda. Wzbekiston Milliy axborot agentligi — WzA muxbiri ushbu nufuzli xalqaro sport anjumani doirasida mamlakatimizda meh'mon bwlib turgan Xalqaro og'ir atletika federatsiyasi prezidenti, Xalqaro olimpiya qwmitasi azosi Tomash AYaN bilan suh'batlashdi.

— Wzbekistonga ilk bor wtgan asrning etmishinchi yillari boshida kelgan edim, — deydi T. Ayan. — Wshanda yurtinigizning samimiy, dilkash va

¹ www.xs.uz 09.04.2013 06 : 30

meh'monnavoz odamlari menda nih'oyatda iliq taassurot qoldirgandi. Mamlakatingizga ikkinchi tashrifim 2011 yilga twg'ri keldi. Bu vaqt oralig'ida rwy bergan wzgarishlarni tariflashga swz ojizlik qiladi. Wzbekiston umuman boshqa mamlakatga aylanib, uning qiēfasi tubdan wzgarganiga guvoh' bwldim. Hatto swnggi ikki yilda rwy bergan wzgarishlar h'am h'ar qanday kishini h'ayratga soladi."

Jurnalistlik tekseriw formasi` yesaplasqan mushoxoda rubrikasi`nda "Quyash qo`ngan qirlar" <sup>1</sup> degen materialda mi`naday faktlerdi ushiratami`z. "Biz wtirgan "Neksiya" tarang tortilgan tasmadek tep-tekis ywl bwylab elib borardi. Mamnun qiēfada mashina boshqaraētgan h'aydovchiga qarab kwp yillar ilgari yuz bergan bir voqea xaēlda jonlandi. Wshanda Deh'qonobod tumanidagi Tog'aytemir degan qishloqqa, qadrdon dwstimizning nikoh' twyiga otlangan edik. Toshkentdan Qarshigacha poezdda etib keldigu bu ēg'iga ulov topolmay xiyla ovora bwldik."

Hammamiz tashvishga tushib qoldik. Endi nima qilamiz? Yaqin-atrofdan texnik xizmat qwnalg'asi nari tursin, loaqal biror kulba h'am kwzga tashlanmaydi. Xullas, h'ammamiz chang-gardga, qoramoyga qorishib mashinani tuzatishga kirishdik.- dep jazadi` Wo`zbekstan Jazi`wshi`lar Awqami`ni`n` ag`zalari` Luqmon Bo`rixon, Woraz Haydar.

Avtori` Fazliddin Abilov "Ixtiyoriy zaharlanish"<sup>2</sup> materiali`nda jurnalistlik tekseriwdin` u`lgileri ushirasadi`. "XXI asrda insoniyat bir qator global muammolarga duch keldi. Birgina yalpi isish turli tabiiy ofatlarni keltirib chiqaraētгани bois minglab odamlar h'aēti xavf ostida qolmoqda. Qolaversa, keyingi paytda atmosferaning zah'arlanib, turli zararli unsurlarning h'avoga tarqalaētгани sayēramizning bazi mintaqalarida jiddiy ekologik mushkulotlarni yuzaga keltirmoqda. Buning oqibatida nafaqat insoniyat, shu bilan birga, h'ayvonot va nabotot olamiga h'am putur etaētir. Shunday murakkab bir

¹ www.xs.uz 28.05.2013 06 : 26

² www.xs.uz 15.11.2012 04 : 48

vaziyatda inson nafaqat wzini wzi, balki tabiatni h'am asrab-avaylashga masuldir."

Jurnalistlik izertlewge ja`ne bir mi`sal bolatugi`n material "Yoksak ishonch va masulyat"<sup>1</sup> dep ataladi`. Wol sholi`w janri`nda jazi`lg`an. Avtori` jurnalist Ziëda AShUROVA boli`p tabi`ladi`.

Wonda mi`naday dep keltiriledi: "Mamlakatimizda xotin-qizlarning mavqeini oshirish, ularning ijtimoiy-iqtisodiy va siësiy jaraënlarda faol ishtirokini taminlash, kasbiy, manaviy va intellektual saloh'iyatini yuksaltirish, onalik va bolalikni muhofaza qilishga barcha shart-sharoit yaratilgan. Respublika Xotin-qizlar qwmitasining bu borada olib boraëtgan say-h'arakatlari opa-singillarimizning orzu-istaklarini rwëbga chiqarmoqda."

Shavkat Ortiqovti`n` "Tabiyat sinovlari va inson omili" materialinda jurnalistlik tekseriw wo`tkeredi.²

"Bah'or faslining oxiridan toki ëzning wrtasiga qadar AQShda eng kwptornadolar rwy beradigan mavsum h'isoblanadi. Swnggi kunlarda Okeanortida, jumladan, Texas, Oklaxoma, Kanzas, Illinois h'amda Ayova shtatlarida rwy bergan wttizdan ortiq mana shunday tabiat injiqliklari bu xulosalarni yana bir karra tasdiqladi. Afsuski, wnlab odamlar h'aëtdan kwz yumdi, bir necha yuz kishi jabrlandi, turarjoy binolari vayronaga aylandi, kommunikatsiya tarmoqlari ishdan chiqdi. Mutaxassislarning aytishicha, bu galgi twfonlar, shubh'asiz, AQSh tarixida eng jiddiy ziën keltirgan tabiat h'odisalari rwyxatidan joy oladi." dep jazg`an avtor.

II-bap. Qaraqalpaqstan baspaso`zinde jurnalistlik tekseriw

¹ www.xs.uz 28.05.2013 06:27

² www.xs.uz 28.05.2013 06:22

2.1. “Erkin Qaraqalpaqstan” gazetasi`nda jurnalistlik tekseriw: ta`jiriybeler ha`m izleniwler

Jurnalistlik tekseriw zamanago`y jurnalistikadag`i` jan`ashi`lli`q bolg`ani` menen wol boyi`nsha ilimpazlardi`n` miynetlerin ushi`rati`wg`a boladi.¹

Biz jurnalistlik tekseriw din` metodlari`ni`n` biri si`pati`nda xat janri`ni`n` a`hmiyet tutatug`i`ni`n` ayti`p wo`tpekshimiz. «Redaksiyag`a xat» rubrikasi`da ja`riyalang`an gazeta woqi`wshi`lari`ni`n` xatlari`nan basqa ja`riyalanbag`an xatlardi`n` juwmag`i` si`pati`nda jurnalistlik tekseriwler apari`ladi`. Ma`selen, redakciyag`a kelgen xatti`n` na`tiyjesine bola, «Nanni`n` kiyesine ushi`rawdand qori`qpaysi`zlar ma?» degen ko`lemli maqalani` tayarlaw ushi`n «Erkin Qaraqalpaqstan» gazetasi` xi`zmetkerleri No`kis un kombinati`nda qarawi`lli`q yetkenleri ha`m usi` tiykarda jurnalistlik tekseriw wo`tkergeni ani`q fakt.

Ha`zirgi waqi`tta Internettin` kirip keliwi menen redakciyag`a kelgen xatlardi`n` formalari` da wo`zgerdi. Usi` tiykarda Internet jurnalistikasi`nda da jurnalistlik tekseriw din` usi`llari` payda bolmaqta.

Marhum jurnalist, Qaraqalpaqstanda Internet jurnalistikasi`ni`n` rawajlani`wi` u`les qosqan Buxarbay Tilewmuratovti`n` jeke sayti`nda ([www.kkreporter.uz](http://www.kkreporter.uz)) «Jurnalistlik tekseriw» degen rubrika berilgen. Woni`n` sha`kirti si`pati`nda jumi`s baslag`an, Internette wo`zinin` jeke sayti`n ([www.kknews.org](http://www.kknews.org)) ashqan jas jurnalist Ruslan Arziev «Jurnalistlik tekseriw» degen rubrikasi`n jaratqan.

Bularda elektron pochta arqali` kelgen xatlarg`a na`zer awdari`ladi`.

«Si`rt yel izertlewshilerinin` mag`li`wmatlari`na qarag`anda, jurnalistlerdin` derlik yari`mi` yelektron pochta arqali` intervyu aladi`,

¹ Журналистское расследование / Под ред А. Константинова. — СПб., ۲00۳Ж Журналист в поисках информации / Отв. ред. А. Симонов. — М., ۲000Ж Тертýчный А.А. Расследовательская журналистика. — М., ۲00۲Ж Шум Ю. Журналистское расследованиеУ методические рекомендации. — М., ۲000.

wolardi'n' u'shten biri bolsa interaktiv usi'ldag'i' press-konferenciyalarda qatnasadi».¹

Sonli'qtan, Internette jumi's islew, wonda wo'zlerinin' ka'siplik sheberligin jetilistirip bari'w a'hmiyetli ma'sele yesaplanadi'. Hu'rmetli yelbasshi'mi'z atap wo'tkenindey, «Bizler jasap ati'rg'an XXI a'sir-intellektualli'q bayli'q hu'kimdarli'q yetetug'i'n a'sir yekeni bu'gin hesh kimgesi'r yemes. Yeger kimde-kim bul shi'nli'qti' wo'z waqti'nda an'lap jetpese, intellektualli'q bayli'qqa umti'li'w ha'r qanday millet ha'm ma'mleket ushi'n ku'ndelikli turmi'sti'n' mazmuni'na aylanbasa-bunday ma'mleket du'nya ju'zilik rawajlani'w joli'nan shette qali'p ketetug'i'ni'na so'z joq.»²

Internet saytlari'nda jurnalistlik tekseriwdi jetilistiriw ushi'n tek te jurnalistler yemes, al auditoriya da xali'q arali'q tordi'n' imkaniyatlari'nan ken'irek paydalani'wi' talap yetiledi.

Jurnalist Buxarbay Tilewmuratovti'n` “Men bu'gin bazarg'a bardi'm...”<sup>3</sup> degen miynetinde jurnalistlik izertlewler ju'rgizedi. Ku'nnin` aktualli'q ma'selesine toqtaladi`. “Shembi. Dem ali's ku'ni bolg'annan keyin azan menen bazarg'a bari'wdi` niyet ettim. U'yden shi'qqani'mda waqi't azang'i' onlardi'n' shamasi` edi...

Bazarg'a bari'w ushi'n buri'ng'i` «Aydi'n jol» bazari'ni'n' qaptali'nan wo'temen. U'yim sol ta'repte. Bul jerde ko'pten berli jag'day wo'zgermedi. Bir waqi'tlari` o'rtenip ketkeninen ko'pshiliktin' xabari` bar bul imarat birazdan berli qarawsiz qaldi`. Aytpaqshi`, wo'tken ji'li` qanday da bir quri'li's topari` aylanshi'qlap ju'retug'i'n edi. Azi'-kem jumi'sta islegen boldi`. Keyin olar da ti'm-ti'ri's boli'p ketti.”

¹ Калмыков А.А., Коханова Л.А. Интернет-журналистика. Москва, Юнити, ۲00۹. ۲۲۲-бет.

² Ёзбекистан Конституциясы- бизлер ушын раўажланыўды Ё Ём пуЁаралыЁ жЁмийет ЁурыўдыЁ бекем тийкары. // «Еркин ЁараЁалпаЁстан» газетасы, ۲00* жыл, ў декабрь.

³ www.kkreporter.uz Шемби, 06 Март 2010 19:43

Jurnalist bunnan son` wo`zinin` jeke pikirlerin bildiredi, biraq da`liller menen ko`rsetedi. "Usi` «Aydi`n jol» bazari`ni`n` a`tirapi`nda quri`lg`an quri`lmalardi`n` da was wayrani` shi`g`i`p ati`r. Won` ta`repindegi salmani` ernekletip sali`ng`an du`kanlar, eki joldi`n` u`sh qi`yi`g`i`na sali`ni`p baslani`p shala taslap ketilgen sawda shaqapshalari`n ko`rip No`kis qalasi` h`a`kiminin` ko`pten berli bul ta`replerge joli` tu`spegenin seziwge boladi`. Bolmasa qala quri`li`si`, ta`rtip, qag`i`yda, sanitariyali`q norma degen tu`sinikler menen son`g`i` waqi`tlari` qabi`l etilgen h`u`kimet qararlari`nan oni`n` xabari` joqti` deysiz be? Jumi`s ko`p, qoli` tiymey ati`rg`an bolsa kerek... (Bul jerde, bizin` oyi`mi`zsha, O`zbekstan Respublikasi` Prezidentinin` 26-aprel, 2005 ji`lg`i` PQ-62-sanli` h`a`m 30-avgust, 2005-ji`lg`i` PQ-165-sanli` qarar talaplari`ni`n` ori`nlani`wi`na itibar qarati`li`wi` tiyis)”).

Jurnalist materiali`n bo`limlerge bo`ledi:

- 1) "Aydi`n jol" bazari`
- 2) «Bali`q bazari`» - bul jerdegi jag`daydi` tu`siniw qi`yi`n
- 3) Al bug`an ne deysiz?

Avtor su`wretlerin de beredi, bul ta`sirlik penen isenimlikti, da`lildi ko`rsetedi.

Ma`selen, "No`kis diyxan bazari`"na bergi «tawi`q bazar» ta`repten kirdim. Qudayg`a mi`n` qa`tli shu`kir, bazarda tawi`q ko`p. İlayi`m, ko`p bola bergey. Bizin` xalqi`mi`z miynetkesh xali`q. Tawi`q o`siredi, mal bag`adi`. A`sirese, son`g`i` ji`llari` h`u`kimetimiz ta`repinen qusshi`li`qti` rawajlandi`ri`wg`a di`qqat qarati`lg`anli` berli bazarlari`mi`z tawi`q, tawi`q go`shi h`a`m ma`yekke toldi`. Qaramal, mayda janli`qti` ko`beytiwde de usi`nday jetiskenliklerge erisildi. Bazarlari`mi`z go`sh h`a`m go`sh o`nimlerine toli`.

Usi` qatarda «bali`q bazari`» jaylasqan. Ko`z tiymesin, bali`q ko`p. A`lbette, bul jerdegi jag`day talap da`rejesinde dep ayti`w qi`yi`n. Biraq bali`q uwday qi`mbat. Kilosi` 7 mi`n` sumnan 9 mi`n` sum ortasi`nda. Sati`wshi`lar tap sol bali`qlardi` arqanlap baqqanday, bir tiyin jibergisi kelmey kelip

sawdalasadi`. Bali`qlardi` buzi`p tazalamastan da, tazalapta sati`p tur. Qa`lewshilerge usi` jerdin` o`zinde tazalap beredi. Arnawli` ori`n bolmasa da, bul jerde usi` «xi`zmet» jolg`a qoyi`lg`an. Biraq birde bir adamni`n` u`stinde aq xalat, ya bolmasa basqa bir sanitariyali`q talapqa juwap bergendey na`rse-qara ko`rmedik.» dep birinshi betten jazadi`.

Jurnalisttin` si`n pikirleri de tarti`mli` shi`qqan.: “Jag`daydi`n` usi` ku`nge shekem o`zgermegenine sebep No`kis qalasi` h`a`kimi S. Allanazarovti`n` bul ma`seleler boyi`nsha bas awi`rti`p oti`ri`wg`a waqti` joqli`g`i`nan bolsa kerek. Qalay da, bul ma`sele boyi`nsha «Erkin Qaraqalpaqstan» gazetasi`nda ja`ne bir ma`rte so`z qozg`amasaq bolmaytug`i`n tu`ri bar. Bunday ma`selelerdin` jurnalisttin` personal sayti`nda jazi`lg`an kewil keshirmelerinde eslep o`tiliwine qarap sheshilip ketiwine iseniw qi`yi`n.”

Bir qarag`anda shi`garma reportajg`a da usaydi`. Avtor “Bunnan arman qaray bazardi`n` ishine kiriwge keypiyati`m bolmadi`. Ba`ndirgige keldim. Bul jerdegi jag`day onnan bes beter eken. Ashi`q h`awada, shan` tozan`ni`n` arasi`nda azi`q-awqatli`q zatlar h`a`m ovosh-pali`z o`nimleri menen sawda islep turg`anlardi` ko`rip shi`damay kettim.. A`sirese, u`lken-u`lken i`di`slarda shimshi, su`melek sati`p turg`anlardi` ko`rip taqati`m bolmadi`. Ku`yip-pisip a`tirapqa qaradi`m. Tashkentten komissiya kelse usi` jerdegilerdi quwi`p ju`retug`i`nlardi`n` birde birewi ko`zime tu`spedi. Tu`spegenide jaqsi` boldi`. Olardi` ko`rgende de ne qi`la alaman? Buni` aqi`ri` mennen basqalar ko`rmey ju`r deysiz be? Ha`r ku`ni ori`n pul ji`ynap ju`rgenler bul jerde oti`rg`anlardi`n` h`a`reketlerinen biyxabar dep oylaysi`z ba? «Teke bolsa teke bolsi`n, ballarg`a sawi`n bolsa bolar» degenlerindey «pul bolsa basqasi`ni`n` ilaji` bolar» dep oti`rg`anlar o`zlerinin` bunday h`a`reketlerinin` elimizde h`u`rmetli Prezidentimiz basshi`li`g`i`nda ali`p bari`li`p ati`rg`an ekonomikali`q reformalarg`a kesent etip ati`rg`ani`n oylap ko`rse jaman bolmas edi. «Gu`ze ku`nde si`nbaydi`, ku`ninde si`nadi`» degende ga`p bar. Sol ku`nleri bizdi bul ga`plardi waqti`nda aytpadi` dep gina tag`i`p ju`rmese bolg`ani`. «Dos ashi`ti`p

aytadi`...» degen ibarani`da eslep qoyg`ani`mi`z jaman bolmas, sira`. Erten`-bir ku`n bul jerdegi isler ni`zamli` ta`rtipte soralg`an jag`dayda, usi` jerdegi juwapker qanigelardin` si`rti`nan saymaqshi` boli`p, mushi`na tu`pirip ju`rgenler bir talay... “ dep jazadi`.

Teksttin` ta`sirshen`ligin artti`ri`w ushi`n folklordan da paydalanadi`.«Ko`re-ko`re ko`sem bolasan`, so`yley-so`yley sheshen bolasan`» deydi bizin` dana xalqi`mi`z.»

Jurnalist tekseriwge mi`naday juwmaq jasaydi`:

...Men bu`gin bazarg`a bardim. Joqari`dag`i`day ko`rinishlerdin` gu`wasi` boldim. Al kewlimnen usi`nday ga`pler keshti...”

Jurnalisttin` “UCEL ge raxmet...”<sup>1</sup> degen jurnalistlik tekseriwi de na`tiyjeli shi`qqan.

“Xabari`n`i`z bar, son`g`i` waqi`tlari` UCEL kompaniyasi` respublikami`z puqaralari`na o`zinin` tu`rli, og`ada qolayli` bolg`an xi`zmetlerinen paydalani`wdi` usi`ni`s etpekte. Solardi`n` biri si`pati`nda kompaniyani`n` qol telefoni` arqali` internet tarmag`i`na baylani`si`w h`a`m qa`legen mag`li`wmat ali`w imkaniyati`n jarati`p beriw xi`zmetin ko`rsetip o`tkendi maqul ko`rip oti`rmi`z.” – dep baslaydi` jurnalist.

Jurnalist tek te wori`nlarg`a barmastan, al Internet mu`mkinshilikleri, baylani`s abzalli`qlari`nan paydalani`p ta jurnalistlik tekseriw ali`p barg`an.

“Respublikami`zdi`n` ko`pshilik rayon h`a`m qalalari`ni`n` turg`i`nlari` UCEL kompaniyasi`ni`n` xi`zmetinen paydalani`wdi` maqul ko`redi. Bul h`a`r ta`repleme qolayli` h`a`m arzan. Endi bolsa, mine sol xi`zmetler tu`ri ja`ne birewge artti`. Jasi`ratug`i`ni` joq, ali`stag`i` rayonda jasawshi`lardi`n` basi`m ko`pshiligi internet arqali` mag`li`wmat ali`w imkaniyati`na iye emes edi. Endi bolsa onnan biyma`lel paydalana aladi`. Men buni` son`g`i` waqi`tlari` elektron

¹ www.kkreporter.uz Дүйшемби, 08 Март 2010 15:10

pochtama kelip ati`rg'an xatlardan da ko`rip oti`rman. Sonday-aq, ko'she-ku'yde ko`rgende, tu'rli sebeplerge bola ushi`rasi`p qalg'ani`mi`zda jaslari`mi`z bildirip ati`rg'an tilek h'a'm o'tinishlerden kelip shi`g'i`p ta ayti`p ati`rman." dep keltiredi jurnalist.

Jurnalist ma`seleni siyasiy ko`z qarastan da u`yrenge`nin ko`riwge boladi`. Ma`selen, «Bu`gingi ku`ni jaslari`mi`z tek oqi`w ori`nlari`nda g'ana emes, al radio-televidenie, baspaso`z, İnternet si`yaqli` qurallar arqali` da ra'n'be-ra'n' ma`limleme h'a'm mag'li`wmatlardi` almaqta. Ja'h'a'n ma`limleme maydani` barg'an sayi`n ken'eyip barati`rg'an sonday bir sha'riyatta balalari`mi`zdi`n' sanasi`n tek orap-shi`rmap, buni` oqi`ma, buni` ko`rme, dep bir ta'repleme ta'rbiya beriw , olardi`n' a'tirapi`n temir diywal menen orap ali`w, h'esh shubh'asi`z, zamanni`n' talabi`na da, bizin' iygilikli maqsetlerimizge de tuwri` kelmeydi. Nege degende biz elimizde ashi`q h'a'm erkin demokratiyalı`q ja'miyet quri`w wazi`ypasi`n o`z aldi`mi`zg'a tiykarg'i` maqset etip qoyg'anbi`z h'a'm bul joldan h'esh qashan qaytpaymi`z» dep jazadi` h'u`rmetli Prezidentimiz o`zinin' «Joqari` ma'nawiyat-jen'ilmes ku'sh» kitabı`nda." dep bayan etedi.

Jurnalist tekseriwi na`tiyjesinde juwmaqlari`n, usi`ni`slari`n bildirgen. "Bunnan biz jurnalistler h'a'm bloggerlerde duri`s juwmaq shi`g'ari`wi`mi`z tiyis. Jaslari`mi`zdi`n' a'tirapi`mi`zda ju`z berip ati`rg'an anaw yaki mi`naw waqi`ya h'a'm h'a'diyseler tuwrali` operativ tu'rde mag'li`wmat ali`wi`na mu'mkinshilik jarati`p beriwimiz za`ru`r. Nege degende ilimpazlar h'a'm psixologlardi`n' ani`qlawları`na qarag'anda qa'legen adam ju`zbergen qanday da bir waqi`ya boyi`nsha belgili bir waqi`tti`n' ishinde ra'smiy dereklerden mag'li`wmat ala almasa juwapti` mi`sh-mi`shlardan izler eken. Oni` kimler tarqatadi`? Oni` biliw ushi`n jetik qanige boli`wdi`n' za`ru`rligi joq., a'lbeste."

Jurnalisttin` kelesi jurnalistlik tekseriwi “Krizis: kimgе qanday ta’sir etip ati`r?” dep ataladi`.¹

Jurnalist bunda tek te jergilikli mashqalag`a emes, al globally`q mashqalag`a qatnas jasaydi`. “2008 ji`l Amerikadag`i` u`lken 500 kompaniya ushi`n keyingi 50 ji`l ishinde gu`zetilgen en` awi`r ji`l boldi`. AQSh tag`i` «Fortune» finans jurnali` usi`nday juwmaqqa kelgen.

«Fortune» jurnali`ni`n` AQSh tag`i` 500 kompaniyani`n` awh`ali` tuwrali` h`a`r ji`li` ja`riyalap baratug`i`n mag`li`wmatlari`na qarag`anda, ji`l juwmag`i` boyi`nsha ma`mlekettegi en` abi`royli` kompaniyalardi`n` da`ramati` 85 protsentke shekem kemigen. Bul bolsa usi` jurnal ta`repi`nen 1955 ji`ldan berli gu`zetilgen en` awi`r jag`day qusaydi`. Tiykari`nan bul jurnaldi`n` h`a`r ji`li` ja`riyalap baratug`i`n mag`li`wmatlari`na qarap og`an «AQSh ekonomikasi` barometri» degen at berilgen.” dep baslaydi` avtor.

Bul arqali` wol wo`zinin` ekonomikali`q sawatli`li`g`i`n da ko`rsetken.

“Ko`p mug`dardag`i` qarji` jog`altqan kompaniyalar arasi`nda birinshi ori`nda Amerika xali`qarali`q topari` turi`pti`. Bul qamsi`zlandi`ri`w kompaniyasi` AQSh korporatsiyalari` arasi`nda tariyxta misli ko`rilmegen da`rejede ko`p mug`dardag`i` qarji` jog`altti` h`a`m oni` qutqari`w ushi`n AQSh ma`mleketinin` ju`da` ko`p mug`dardag`i` ja`rdem puli` ajrati`wi`na tuwra kelmekte.

AQSh ta usi`nday jag`dayg`a tu`skenlerden, keyingi ori`nlardi` «Fannie Mae», «Freddie Mac» kompaniyalari` iyelep kelmekte. Bul kompaniyalar waqti`ndag`i` AQSh tag`i` uli`wma ipoteka kreditlerinin` derlik jarti`si`nan ko`bisin qamsi`zlandi`rg`an edi.” dep ekonomikali`q jag`daylarg`a da sholi`w jasaydi`.

Ilmiy jurnallardag`i` mag`li`wmatlardi` sali`sti`radi`. Pikirlerdin` qarama-qarsi`li`qlari`n analizleydi: Al bazi` bir adamlar ta`wekel etiwden qorqi`p

¹ www.kkreporter.uz Екшемби, 26 Апрель 2009 17:59

qalg'an. Olarda pa'len mwg'dardag'i` su't yamasa kostyumdi` sati`p ali`wg'a pul bar. Lekin, ma'lim sebeplerge bola olar puldi` tejewge h'a'reket etedi. A'ne usi` tu'sinik a'ste aqi`ri`n o'zgere baslasa g'ana jag'day da o'zgeris boladi`, - deydi londi`nli` ilimpaz.

Soni`n' menen bir qatarda, «Fortune» jurnali`nda 2008 ji`ldi` jaqsi` na'tiyjeler menen juwmaqlag'an kompaniyalar tuwrali` da mag'li`wmatlar tarqati`lg'an. Atap aytqanda, neft gigantlari`nan biri bolg'an «Exxon Mobile» kompaniyasi` o'z da'ramati`n 20 protsentke asi`ra alg'an.

Bul kompaniya h'a'zir "Fortune" jurnali`ndag'i` en' da'ramatli` dep tabi`lg'an 500 kompaniyani`n' birinshi qatari`nda turi`pti`. Ekinshi ori`nda dag'dari`stan en' kem zi`yan ko'rgen azi`q-awqat sawdasi` gigantlari`ni`n' biri «Wal-Mart», u'shinshi ori`ndi` bolsa neft kompaniyasi` bolg'an «Chevron» turi`pti`."

Jurnalisttin` tekseriw payi`ti`nda umti`li`slari`n yeki tu`rde bahalawg'a boladi`. Birinshiden, obektiv faktler tiykari`nda izertlew ju`rgizedi, wori`nlarg'a bari`p tekseriw wo`tkergen.

Yekinshiden, subektiv faktler negizinde izertlewler wo`tkeredi. Jurnallardi analizlep, sali`stiradi`. Yamasa Internet imkaniyatlari`nan da paydalanadi`. Bul woni`n` izlenislerinen da`rek beredi.

Avtori` Arziev Ruslan "Sadag'an' keteyin qag'az ko'tere beredi-aw..."¹

Yamasa jolawshi` tasi`wshi` karxana basli`qlari`na Ashi`q xat

Son'g'i` ji'llarda ba'rshe tarawlarda, soni`n' ishinde ja'miyetlik transport salasi`nda servis h'a'm xi`zmetlerdi joqari` da'rejege ko'teriwge ayri`qsha di`qqat qarati`li`p ati`r. Qalami`zda h'a'm rayonlarda xalqi`mi`zdi`n' uzag'i`n jaqi`n etip xi`zmet ko'rsetip ati`rg'an avtomashinalar dizbegin ko'rip ko'zin' quwanadi`. Degen menen, ayi`ri`m jag'daylarda jolawshi`lardi`n' narazi`li`g'i`n ko'rip, a'tten' deysen'...

¹ www.kknews.org 31 Mart 2012 20:51, Shembi

Bizge kelgen shag'i'mlar...

Redaksiyamizg'a qon'i'raw etken jolawshi` negedur o'zin tani'sti'rg'i'si` kelmedi, biraq ti'n'lawg'a ma'jbu'r boldi`q.

- Men Qi`zketken poselkasi` turg'i'ni` bolaman, paytaxti`mi`zdi'n` orayi`nda jaylasqan ma'kemelerdin' birinde isleymen. Men barqulla qala orayi`nan 12, 21, 25-jo'nelisli marshrutli` taksilerde qatnayman. Bull jo'nelistegi marshrutli` taksilerdin' jol h'aqi'si` ku'ndizi 600 swm, al, keshki saat besten keyin tiykarsi`z 1000 swmg'a ko'teriledi. Bul jag'day meni h'a'm bizin' aymaq turg'i`nlari`nda narazi'shi`li`q tuwdi`rmaqta." dep jas journalist wo`z izertlewinde faktlerdi analizleydi.

Xat janri`ni`n` imkaniyatlari`nan ken` paydalang`an. "Bul shag'i`m xatlar tiykari`nda biz jurnalistik izertlew jumi'si`n ju'rgizip ko'rdik . Tekseriwimiz bari'si`nda h'aqi'yqati`nda da arza iyelerinin' keltirgen mag'li`wmatlari` ani`q ekenligin ani`qladi`q. Bunnan ti'sqari` jo'nelisli marshrutli` taksi aydawshi`lari`ni`n` o'z jumi'si`na biyparq qarawi`, jolawshi`larg'a qopal tu'rde qatnas jasawi`, gey bir Damas avto ko'liklerdin' qapi`lari`ni`n` toli`q jabi`lmawi`, avto mashina aydap barati`rg'an aydawshi`lardi`n` qol telefonnan paydalani`wi` h'a'm basqada bir qansha kemshiliklerdi ko'rdik."

Biz topлаг'an mag'li`wmatlar boyi`nsha No'kis qalasi` h'a'kimiyati`na qarasli` «No'kistransporti`» basqarmasi`nda boldi`q. Basqarma basshi`li`g'i` jol qoyi`li`p ati`rg'an ta'rtip buzi`wshi`li`q h'alati` boyi`nsha paytaxti`mi`zdag'i` jo'nelistegi ba'rshe jolawshi` tasi`wshi` karxanalar basli`qlari`ni`n` qatnasi`nda ji`ynali`s o'tkerdi h'a'm tiyisli tapsi`rmalar berildi. Ji`ynali`sta No'kis qalali`q ma'mleketlik sali`q inspektsiyasi` ta'repinen O'zbekstan Respublikasi` Ministrler Kabinetinin' 2006-ji'l 9-mart ku'ngi «Avtomobil transportlari`nda jolawshi`lardi` tasi`w boyi`nsha isbiltermenlik islerinin' tu'rlerin a'melge asi`ri`w ta'rtibi h'aqqi`nda»g'i` 303-sanli` qarari`ni`n` ori`nlani`wi` boyi`nsha o'tken ji'l noyabr h'a'm dekabr aylari` ishinde ju'z bergan 53 ni`zam buzi`wshi`li`q jag'daylari` h'aqqi`nda da ayti`p o'tildi.

Ruslan Arzievtni` “Plastik kartochkadagi` aqsha qayda yamasa bankke isenim jog`almasi`n?”¹ degen miynetinde de jurnalistlik tekseriw ju`rgizedi. Wonda bank jumi`slari` analizge tarti`lg`an.

Ja`miyetlik du`zim qanday bolmasi`n, bank xi`zmetine bolg`an talap barli`q waqi`tta da ku`shli boli`p kelgen. A`sirese, bazar qatnasi`qlari`ni`n` qatan` ni`zamli`li`qlari` h`u`kim su`rgen h`a`zirgidey sharayatta bul talap joqari` bolsa boladi`-da`, h`asla pa`seymeytug`i`ni` h`a`mmege ayan.

Ayli`q is h`aqi`lardi`n`, stipendiyalardi`n` h`a`m napaqa pullardi`n` puqaralardi`n` plastik kartochkalari`na sali`p berile baslag`ani`na da bir neshe ji`ldi`n` maydani` boldi`. A`lbette, bul bir jag`i`nan jaqsi`, aqshani` saqlawda h`a`m jumsawda h`a`r ta`repleme qolayli`li`q tuwdi`radi`. Lekin, ma`selenin` ekinshi ta`repi de bar...” dep keltiredi tekseriwde.

“Jaqi`nda redaksiyami`zg`a No`kis qalasi`ndagi` Muqimiy ko`shesinin` 19-jayi`nda jasawshi` puqara Nuratdin Avezovtan shag`i`m xat kelgen edi. Biz bul xatti`n` mazmuni` menen tani`si`p, N.Avezovti`n` o`zi menen de so`ylesip h`a`m xatta so`z etilgen ma`seleler jo`ninde jurnalistlik izertlew jumi`slari`n ju`rgizgennen son` ayi`ri`m xi`zmetkerlerdin` nemquraydi`li`g`i` sebepli bank xi`zmetinde shWlkem-shali`sli`qlarg`a jol qoyi`li`p ati`rg`ani`ni`n` gu`wasi` boldi`q.” dep dawam etedi ha`m mag`li`wmatlar ji`ynawg`a kirirken.

Biz bul ma`sele bo-yi`nsha tiyisli ori`nlar, banktin` juwapker xi`zmetkerleri menen ushi`rasi`p, waqi`yani` teren`nen u`yrenip ko`rgenimizde, h`aqi`yqati`nda da xatta ko`rsetilgen kemshilikler, bank xi`zmetkerinin` o`z wazi`ypasi`na u`stirtin qarap, aljasi`qqa jol qoyi`lg`ani` ani`qlandi`. Plastik kartochka iyesinen keshirim sorali`p, pullari` qayta tiklendi.

Solay etip, ma`sele o`z sheshimin tapti`. Lekin, sog`an shekem bir puqarani`n` sergizdan boli`p ju`riwi, ma`selege jurnalisttin` aralasi`wi` sha`rt pe edi, degen soraw tuwi`ladi`. N.Avezovtay qanshadan-qansha puqara bank

¹ www.kknews.org 04 Aprel 2013 16 : 34, Biyshenbe

xi`zmetinen paydalanadi`. Olar da joqari`dag`i`day h`alatqa tu`sse xali`qti`n` bankke bolg`an isenimi suwi`p ketpey me?

Ha`r kim o`z wazi`ypasi`n shi`n kewli menen atqarsa, joqari`dag`i`day h`alatlar kelip shi`qpas pa edi, degen pikir menen maqalami`zdi` juwmaqlaymi`z.” Dep jazadi` avtor.

Biz Ruslan Arzievtin` Buxarbay Tilewmuratovti`n` sha`kirti boli`p woni`n` joli`n dawam yetkeninen xabari`mi`z bar. Wo`zinin` sayti`nda mag`li`wmatlar bergen. Biraq, negedur song`i` payi`tta woni`n` materiallari` ko`rinbeydi.

A`lbette, bunday do`retiwshilik xi`zmet penen publitsistikani`n` qa`legen janri`nda jazi`w mu`mkin. Biraq biz izertlewge tema etip alg`an ocherkte qa`lem terbetiw ushi`n jurnalistlik ta`jriybe ju`da` kerek boladi`. Bug`an qosi`msha jurnalistlik xi`zmettin` basqa da tu`rleri qol keledi. Ma`selen, jurnalistlik izertlew, mine solardi`n` biri.

2.2. Jurnalistlik tekseriwde sud materiallarinan paydalani`w usi`llari`

“Sud zali`nan” rubrikasi`nda ja`riyalangan materiallar negizinen sud materiallari` tiykari`nda jazi`ladi`. Wolardi` geyde redakciya xi`zmetkerleri jazsa, geyde huqi`q qorg`aw xi`zmetkerleri jazadi`. Biraq, bizin` sezgenimiz sonnan ibarat, redakciya xizmetkerleri tek te qi`sqa etip ati`-famiyiasi`n ko`rsetedi. Biz bunday maqalalardi` jasi`ri`n at penen jazi`lg`ani`n an`ladi`q. Sebebi, redakciyada bunday jurnalistlerdi ushirati`w qi`yi`n. P.Muratovti`n «Tamsa, shekpenge tamsi`n»<sup>1</sup> maqalasi` sud materiallari` tiykari`nda jazi`lgan. Biraq, avtordi`n` qay jerde kim, yaki qaysi` lawazi`mda islewi keltirilmegen.

“Hadal sawdani`n` bereketi h`aqqi`nda ata-babalari`mi`zdan kiyati`rg`an ko`p h`ikmetler bar. Bul tuwrali` barli`q zamanlarda da sawdag`a qi`lapli`q islep, kisi h`aqi`si` esabi`nan bayi`g`anlardi`n` aqi`ri` abat bolmaytug`i`ni` na`siyatlanip kelingan.

Lekin, oni` uqpaytug`i`nlar, paydani`n` izinen quwi`p, tek qari`ydarlardi` g`ana emes, ma`mleketti de aldap, jan`i`li`sti`ri`wg`a uri`natug`i`nlar ushi`rasi`p turatug`i`ni` bar ga`p.

1973-ji`li` tuwi`lg`an Arzayi`m Palwaniyazovani` da solardi`n` qatari`na kirgizsek, o`kpelemes. O`ytkeni “o`zi qi`lg`an o`kinbes” degen so`z de turmi`stan ali`ng`an. Ol No`kis qalasi`ndag`i` “Kristall Alem Torg” juwapkershiligi sheklengen jWmiyette 2011-ji`l 27-may ku`ninen baslap basshi`li`q etip, basshi` bola tura sawda qag`i`ydalari`n turpayi` tu`rde buzi`w a`detine aylandi`rg`an. Atap aytatug`i`n bolsaq, ja`miyetke basshi` bolg`an da`slepki jeti aydi`n` o`zinde 645.830.4 mi`n` sum mug`dari`ndag`i` ja`miyettin` esabi`na kiris etilmegen h`u`jjetsiz tovarlardi` sati`p, qari`ydarlardi` da, ma`mleketti de aldap kelgen.”

Maqala avtori` ayi`plani`wshi`ni`n`is-hereketlerin tekserip, auditoriyag`a ken`irek mag`li`wmat jetkeredi. Ha`tteki woni`n` jeke wo`mirine tiyisli mag`li`wmatlar da keltiriledi.

¹ www.erkinkarakalpak.uz 20.05.2013 17 : 25

“Bunnan ti’sqari` A.Palwaniyazova 2011-ji`l 27-maydan 2011-ji`l 1-iyul ku`nine shekemgi da`wir arali`g`i`nda ra`smiy h`u`jjet esaplang`an to`lem h`u`jjetlerine bas esapshi` M.Abbasovti`n` orni`na o`zi qol tan`basi`n qoyi`p, qa`lbekilestirilgen h`u`jjetti xi`zmet ko`rsetiwshi bankke o`tkerip turg`an.

Basshi`li`q lawazi`mi`n moyni`na alg`an adam jumi`s bari`si`ndag`i` h`a`reketlerinin` ni`zamli`, ni`zamsi`zi`n biliwi ta`biyg`i`y. Soni`n` ushi`n h`a`r kimgе de basshi` boli`w nesip ete bermeydi. Biraq, ni`zamlardi` bilgen menen ni`zam tiykari`nda jumi`s islemese bul basqa ma`sele. A.Palwaniyazova da h`a`reketlerinin` ji`nayat ekenin, oni`n` juwapkershiligi bar ekenin bile tura qorqpag`an, ji`nayatqa bir-eki emes, turaqli` qol uri`p, paydani`n` izine tu`sken. Olay bolmag`anda 2011-ji`l 1-iyul ku`ni jumi`stan bosatqan o`zinin` ku`yewi M.Abbasovti`n` qol tan`basi` orni`na o`zi qol qoyi`p, esabat tapsi`ri`li`wi` tiyis barli`q ori`nlarg`a o`zi esabat tapsi`ri`wdi` u`rdis etpegen bolar edi.”

Maqala avtori` juwmaqta qi`sqasha etip wo`zinin` pikirlerin bildiredi:

“Ji`nayat isleri boyi`nsha No`kis qalali`q sudi` A.Palwaniyazovani`n` joqari`da keltirilip o`tilgen ji`nayatli` isleri ushi`n O`zbekstan Respublikasi` Ji`nayat Kodeksinin` bir neshe statyasi` menen ayi`pli` dep tapti` h`a`m tiyisli jaza tayi`nlandi`.

Ha`zirgi waqi`tta isbilermenler Prezidentimizdin` qollap-quwatlawi`na iye boli`p, ni`zamli` jollar menen islegen isbilermenler h`a`r ta`repleme rawajlani`wlar joli`na tu`sip, o`zlerine de, ma`mleketke de payda keltirmekte. Al, oylanbay islegen ni`zamsi`z h`a`reketleri ushi`n ku`ni kelip h`a`r bir adam juwap beretug`i`ni`n umi`tpasa eken deymiz.”

Maqalani`n` temasi` jaqsi` qoyi`lg`an. Biraq, faktlerdi elede bayi`ti`p, adamlarg`a ta`sirlik ku`shin artti`rg`anda maqala quni` artar edi.

«Quri`li`s basqarmasi`ndag`i` talan tarajliq...»<sup>1</sup> Da sud materiali tiykari`nda berilgen. Avtori` K.Kewnimjaev bolg`an materialda dep jazi`lg`an:

¹ www.erkinkarakalpak.uz 27.02.2013 15 : 09

“Keyingi ji’llarda respublikami`z ko’lemindegi bir qatar bilimlendiriw, densawli`qti` saqlaw, xali`qqa turmi`sli`q xi`zmet ko’rsetiw h’a’m basqa da sotsialli`q obektlerde bu’gingi da’wir talaplari`na say ali`p bari`li`p ati`rg’an iri quri`li`s, rekonstruktsiya yaki kapital on’law jumi`slari` na’tiyjesinde qala h’a’m rayonlari`mi`zdi`n’ kelbeti joqari` da’rejede zamanago’y ko’riniske iye bolmaqta. A’lbette, bulardi`n’ ba’rshesi xalqi`mi`zdi`n’ iygiligi joli`nda a’melge asi`ri`lmaqta. ...Paytaxti`mi`zdag’i` «Qaraqalpaq ko’tere sawda» juwapkershiligi sheklengen ja’miyetine qarasli` «Quri`li`s basqarmasi`» ka’rxanasi` direktori` lawazi`mi`nda islep kelgen Xushanov Nuritdin Nurjanovichtin’ basshi`li`g’i`nda da respublikami`z aymag’i`ndag’i` bir qatar obektlerge kapital rekonstruktsiya jumi`slari` ali`p bari`li`p, paydalani`wg’a tapsi`ri`lg’anli`g’i`n tilge alsaq arzi`ydi`. Biraq, usi`nday qa-yi`rli` isler ushi`n h’u’kimetimiz ta’repinen aji`rati`lg’an qarji`lardi` smetada ko’rsetilgen talaplarg’a toli`q sarplamay, ra’smiy h’u’jjetlerdi qa’lbekilestiriw, esabatlarg’a jalg’an mag’li`wmatlar kiritiw esabi`nan N.Xushanovti`n’ ma’mleketimizdin’ bir neshe million sumli`q qarejetlerinin’ talan-taraj etiliwine jol qoyg’anli`g’i` keshirilmes qa’telik sanaladi`.

“Ni`zamsi`z sawda- basi`n’a g`awg’a”¹, Q.Ajibaevti`n` “Song’i` pushayman – wo`zin’e dushpan” materialini`n` temalari`nda naqi`l-maqallar berilgen. Q.Ajibaevti`n` “Song’i` pushayman – wo`zin’e dushpan” materialinda: Ma’mleketimizde h’a’r qanday xi`zmet tu’rleri yaki jumi`s islew ta’rtip-qag’i`ydalari` respublikami`zdi`n’ bir qatar ni`zamh’u’jjetleri menen bekkemlenip qoyi`lg’anli`g’i` ba’rshemizge ma’lim. Sonli`qtan da, qanday da bir isti a’melge asi`ri`w payi`ti`nda tiyisli ni`zam talaplari`n buzbag’an h’alda h’a’reket etiwge ayri`qsha itibar qarati`wi`mi`z za’ru’r. Biraq, ayi`ri`m puqaralari`mi`z miynetten qashi`p, «awi`rdi`n’ asti`, jen’ildin’ u’sti» menen ju’rip mol da’ramat tabi`wg’a umti`li`wlari` sebepli, tiyisli ni`zam talaplari`n

¹ www.erkinkarakalpak.uz 07.01.2013 15 : 34

buzi`p, o`zlerinin` ji`nayat isleganligin kesh tu`sinip, o`kinish penen bas shayqawi` ta`biyg`i`y.

A`sirese, si`rt el valyutalari`n sati`w yaki sati`p ali`w isleri qatan` ta`rtipte respublikami`zda h`a`reket etip turg`an kommertsiya-li`q bankler ta`repinen a`melge asi`ri`latug`i`nli`g`i`n jaqsi` bilemiz. Solay bolsa da, ayi`ri`m zamanlari`mi`z bu`gingi bazar qatnasi`g`i` da`wirinde o`zlerin «isbilermen» bilip, ni`zamsi`z valyuta aylani`si` menen shug`i`llani`p ju`rgenliginin` ji`nayat ekanligin tu`sinbeydi emes, a`lbette. Biraq, «gu`ze ku`nde emes, ku`ninde si`nadi`» degenindey, tiyisli uyi`mlar ta`repinen irkiwge ali`ng`annan keyin g`ana o`z isine pushayman boladi`...”

S.Joldasovti`n` “No`kisli «GANGSTER»ler”<sup>1</sup> degen temadag`i` materiali` da sud materiallari` negizinde berilgen. “Insan balasi`ni`n`, a`sirese, er balalardi`n` 25-30 jaska tol`g`an payi`ti` olardi`n` nag`i`z ku`shke tol`g`an, tepse temir u`zetug`i`n da`wiri boladi`. Bul jasi`nda h`a`mme olarg`a h`a`wes ko`zi menen qarap, ortalı`qqa, ja`miyetke payda keltiriwine u`mit etedi. Lekin, bes barmaqtı`n` birdey bolmag`ani`nday, arami`zda jen`ildin` asti`, awi`rdi`n` u`sti menen jasap, qulqi`ni` ushi`n h`a`r qanday jaramas a`detlerdi a`melge asi`ri`wg`a, kerek bolsa ji`nayat islewge shekem baratug`i`n «azamatlar»di`n` da tabi`li`p qalatug`i`nli`g`i` o`kinishli.

No`kisli Jandos Allaniyazov penen Artur Bag`diyarovlar ushi`n o`mirdin` qi`zi`g`i` endi g`ana baslani`p ati`rg`an bir payi`tta olar usi`nday a`ja-yi`p demlerdin` a`dewir bo`legin «temir tor» arti`nda o`tkeretug`i`n boldi`. Ni`zam u`stinligine toli`q a`mel etiletug`i`n ma`mlekette h`esh bir ji`nayatti`n` jazasi`z qalmaytug`i`ni`nday, ele 30 jasi`n da tolti`rmag`an bul jigitler islegen qi`lmi`si` ushi`n a`dil sud aldi`nda juwap berdi h`a`m «ji`nayatshi`» degen tamg`ani` arqalap, jaqi`n-juwi`qlari` menen dos-yaranlari`ni`n`, en` ashi`narli`si`, perzentlerinin` aldi`nda ju`zleri qara boldi`.

¹ www.erkinkarakalpak.uz 02.11.2012 15 : 52

Tergew da'wirinde h'a'm sudtag'i ko'rsetpelerde aniqlani'wi'nsha, bati'sti'n' biyma'ni kinofilmlerinde g'ana ko'riwimiz mu'mkin bolg'an bul waqi'ya bi'layi'nsha ju'z bergen. 2012-ji'li 6-fevral ku'ni tu'ste Jandos Arturdi'n' u'yine bari'p, oni' ali'p shi'g'adi' h'a'm ekewi temir jol vokzali'ni'n' qasi'nda jaylasqan «Bochka» kafesinde saat 15.00 ge shekem pivo ished. Ka'ypi-sapa Arturdi'n' u'yinde, son' ja'ne pivoxanada dawam etedi. Bul arali'qta kafeg olardi'n' Rinat degen tani'si' kelip, o'zinin' u'ylenbekshi ekenligin aytadi'. Kewillari a'l-aspanda boli'p oti'rg'an eki «bati'r»g'a bul ju'da' qup tu'sip, Rinatti'n' so'ylesip ju'rgen qi'zi'n ali'p qashi'wg'a ja'rdemlesedi h'a'm oni'n' u'yinde ja'ne spirtli ishimlik ished. Rinatti'n' u'yinen shi'g'i'p, aldi'n-ala du'zilgen reje boyi'nsha A.Dosnazarov ko'shesinin' boyi'nda jaylasqan «Go'zzal» ba'ndirgisinin' qasi'nda taksi ku'tedi.

Usi' jerde sa'l keyinirekke sheginis jasayi'q. Arturdi'n' u'yinde oti'rg'anda «qah'armanlar»i'mi'z tu'nde taksi aydawshi'lari'n tonap, pul tabi'wdi' niyet etken edi. Buni'n' ushi'n olar qara ren'li sabaqti' toqi'ydi' h'a'm uzi'nli'g'i' 34,5 santimetrlik jip islep, oni'n' eki ushi'na temir shuruplardi' baylaydi'. Solay etip, 7-fevralg'a qarag'an aqshamda, saat 3.00 ler shamasi'nda joqari'da ayti'lg'an ma'nzilde «olja»si'n an'li'p turadi'. Ko'p uzamay bulardi'n' qasi'na puqara Erlan Jannazarovti'n' basqari'wi'ndag'i' ma'mleketlik belgisi 95 L 370 AA bolg'an «Matiz Vest» markali' avtomashina kelip toqtaydi'. J.Allaniyazov penen A.Bag'diyarov Erlannan o'zlerin arqa avtovokzal'g'a aparip taslawi'n «o'tinish etedi». Avtovokzal'g'a barg'an waqi'tta ji'nayatli' isin qaladan ti'sqari'da, adamsi'z jerde a'melge asi'ri'w maqsetinde ja'ne de armani'raq, «Xojan awi'l» elati'na aparip taslawdi' «o'tinedi» h'a'm avtomashinani' No'raqalpaqstan Respublikasi' Ishki isler ministrliginin' sanatoriya-profilaktoriyasi'na ali'p baratug'i'n jolg'a kelgende toqtatadi'. Usi' jerde mashinani'n' artqi' ori'nli'g'i'nda oti'rg'an Jandos qoli'ndag'i' jipti Erlanni'n' moyni'na sali'p, oni' buwi'ndi'ri'wg'a h'a'reket etedi, og'an aydawshi'ni'n' qasi'nda oti'rg'an Artur ja'rdemlesedi. Xali'qqa xi'zmet ko'rsetip, ali'si'n

jaqi`nlati`p ju`rgen Erlanni`n` bul jaqti` du`nyada ko`retug`i`n qi`zi`g`i` ko`p qusaydi`, jan aybat penen moyni`na sali`ng`an jipti u`zip, ji`nayatshi`lardi`n` quri`g`i`nan quti`li`wg`a erisedi. Taksi aydawshi`si` qashi`p ketkennen keyin Jandos penen Artur mashinani` gezeklesip basqari`p, No`kis qalasi`, ww-kishi rayondag`i` 1 a sanli` u`ydin` aldi`na apari`p qoyadi` h`a`m oni`n` ishindegı 10 000 sum aqsha menen bah`asi` 95 000 sumli`q «Nokia 1661» markali` qol telefoni`n ali`p, ko`zden g`ayi`p boladi`.

S.Joldasovti`n` “Aqshani`n` “ashi`qlari`”¹ materiali` da sud materiali` tiykari`nda jazi`lg`an. Du`nyada h`a`mmege ten`dey unaytug`i`n na`rse — bul aqsha” degen eken qaysi`dur bir dani`shpan. Duri`s, payda bolg`ali` berli adamlar arasi`ndag`i` en` a`h`miyetli aylani`s qurali`na aylang`an bul bah`ali` qag`azdi`n` turmi`si`mi`zda tutqan orni` ayri`qsha. Lekin, oni` h`a`r kim h`a`r qi`yli` tabadi`. Birewler o`mir boyi` h`adal miynet etip, man`lay teri menen ruwzi`gershilik terbetse, ja`ne birewlerge a`wmet ku`lip bag`adi` (lotoreya, miyras h`a`m t.b.), u`shinshi taypadag`i`lar bolsa, jen`ildin` asti`, awi`rdi`n` u`sti menen ju`riwdi abzal ko`rip, o`zgenin` mu`lkine ko`z alartadi`, bul jolda kerek bolsa, ji`nayat islewden de tayi`nbaydi`.” dep baslaydi` avtor.

Wo`z pikirlerin dawam yetip, “2007-ji`ldi`n` iyul ayi`nan baslap Qon`i`rat tarmaqli`q sanitariya-epidemiologiya stantsiyasi`ni`n` bas shi`pakeri lawazi`mi`nda a`nedey islep kiya-ti`rg`an Alisher Xudaybergenovti` shaytan azg`i`ri`p, qa`pelimde joldan shi`qti`. O`zbekstan Respublikasi` Minis-trler Kabinetinin` 2010-ji`l 2-apreldegı “Ministrlikler h`a`m vedomstvolardi`n` byudjetten ti`sqari` qorlari`na qarji` aji`rati`wdi` ta`rtipke sali`w is-ilajlari` h`aqqi`nda”g`i` qarari` h`a`m O`zbekstan Respublikasi` Sali`q Kodeksinin` 32-ba`nti talaplari`n turpayi` ra`wishte buzg`an ol 2007-2010-ji`llarda h`a`m 2011-ji`l dawami`nda ja`mi 8917,9 mi`n` sumli`q ko`p mug`dardag`i` sali`qlardi` to`lemesten O`zbekstan Respublikasi` Ji`nayat Kodeksinin` 207-statyasi` 1-

¹ www.erkinkarakalpak.uz 30.08.2012 10 : 44

bo'liminde ko'rsetilgan ji'nayatti a'melge asirg'an. Bunnan ti'sqari, A.Xudaybergenov stantsiyada EEM operatori boli'p islewshi o'mirlik joldasi Nabira Aytbaeva Qon'i'rat meditsina kolledjine oqi'wg'a kirgennen keyin 2011-jil'di'n 19-yanvari'nan 1-apreline shekem jumi'sta bolmasa da h'a'r h'a'ptenin' du'yshembi-juma ku'nleri 7 saat, shembi ku'nlerinde 5 saat dawami'nda jumi'sta bolg'anli'g'i h'aqqi'nda tabelge jalg'an mag'li'wmatlar kirgizip, og'an 239 877 sum ayli'q is h'aqi'ni'n ni'zamsi'z to'leniwine jol qoyg'an. Sonday-aq, A.Xudaybergenov o'zinin' xi'zmet lawazi'mi'nan qasttan paydalani'p, Qon'i'rat tarmaqli'q SES xi'zmetkerlerinin' h'a'r ayda esaplang'an is h'aqi' pullari'ni'n esabi'nan 2010-jil 18-marttan 2011-jil 11-avgustqa shekem 7 jag'dayda segiz xi'zmetkerdin' is h'aqi' pullari'nan uslamag'an h'alda 1.299.355 sumli'q h'a'm toli'q uslamag'an h'alda 301.554 sumli'q, ja'mi 1.600.909 sumli'q pul qa'rejetlerin xi'zmetkerlerdin' plastik kartochkalari'na, kommunal to'lemlerine h'a'm basqa da tiykarsi'z sebeplerge o'tkerip beriw h'alatlari'na jol qoyi'p, talan-taraj etken." dep suwretleydi ha'reketlerin.

Usi' avtordi'n "Sud zali'nan" rubrikasi'nda berilgen «Qara bazardan» qara gu'sige"¹ degen temadag'i materialinda da sud hu'kiminen song'i' waqi'yalar so'z yetilgen. "Insan degen ataqli' qa'sterleytug'i'n, joqari' adamgershilikli, shan'arag'i'n ko'pke o'rnek etip ko'rsetiwge arzi'ytug'i'n, ja'miyetke paydasi'n tiygizip, o'zinin' h'adal miynet menen ku'n keshirip kiyati'rg'an adamlardi' h'a'mme h'u'rmet etedi, balalari'na u'lgi etip ko'rsetiwge umti'ladi'. Tilekke qarsi', bes barmaqli'n' birdey bolmag'ani'nday, arami'zda ja'miyetlik paydali' is penen shug'i'llani'wdi'n' orni'na qara basi'ni'n' ma'pin go'zlep, awi'rdi'n' u'sti, jen'ildin' asti' menen jasap kiyati'rg'an zamanaslari'mi'z da joq emes.

1969-jil'li' tuwi'lg'an puqara, No'kis qalasi', 39-sanli' «Jiydeli Baysi'n-1» ma'kan puqaralar ji'yi'ni' aymag'i'ndag'i' «Jen'is» ko'shesinin' 6-jayi'nda jasawshi' Baxi't Utemuratov o'zinin' bar bilimi menen ta'jiriybesin, ku'sh-

¹ www.erkinkarakalpak.uz 11.07.2012 15 : 56

jigerin ni`zamli` h'a'reketlerge jumsag'anda, so'zimizdin' basi`ndag'i`day u'lgili insanlar qatari`nan ori`n alar ma edi, kim bilipti?!" degen qatarlardi` wo`qi`p avtordi`n` ashi`ng`anli`g'i`n bilemiz.

"Biraq, bes perzenttin' a'kesi bolg'an ol bunday joldan ju'rmedi. Ku'n-ko'ris deregin bazar, bazar bolg'anda da xali`qti`n' awzi`nda «qara bazar» dep atali`p ketken valyuta sawdasi`nda dep bildi. Buri`n bir neshe ma'rte qolg'a tu'sip sudlang'anli`g'i`na, jazasi`n o'tegenligine yamasa tiyisli mug'dardag'i` ja'riyma pullari`n to'legenligine qaramay, bul ka'rinen waz keshpedi.

Gu'ze ku'nde emes, ku'ninde si`nadi`. Sol aytqanday, B.Utemuratov O'zbekstan Respublikasi`ni`n' 2003-ji`l 11-dekabr ku'ngi «Valyutani` ta'rtipke sali`w h'aqqi`nda»g'i` Ni`zami` talaplari`n turpayi` buzi`p, No'kis qalasi`ndag'i` orayli`q diyqan bazari` aymag'i`nda turaqli` tu'rde valyuta sawdasi` menen shug'i'llani`p, 2011-ji`ldi`n' oktyabr ayi`nan 2012-ji`ldi`n' 30-yanvari`na shekemgi arali`qta tergewde shaxsi`n ani`qlaw imkaniyati` bolmag'an puqaralardan h'a'r bir dollari`n 2800 sumnan esaplap, ja'mi 4050 AQSh dollari`n, h'a'r bir ten'gesin 18 sumnan esaplap, ja'mi 1 305 000 Qazaqstan ten'gesin, h'a'r bir rublin 90 sumnan esaplap, ja'mi 12 000 Rossiya rublin u'stine belgili bir mug'dardag'i` bah'a qoyi`p, qayta satpaqshi` boli`p ju'rgeninde 2012-ji`li` 30-yanvar ku'ni h'uqi`q qorg'aw uyi`mlari` xi`zmetkerleri ta'repinen qolg'a ali`ndi`.

Tergew da'wirinde bul valyutalardi`n' ma'mleketlik kurstag'i` uli`wma quni` 23 924 518 (jigirma u'sh million tog'i`z ju'z jigirma to'rt mi`n' bes ju'z on segiz) sumdi` quraytug'i`nli`g'i` ani`qlandi`.

Ji`nayat isleri boyi`nsha No'kis qalali`q sudi`nda boli`p o'tken ashi`q sud ma'jilisinde tergew mater-iallari` h'a'm gu'walardi`n' ko'rsetpeleri tiykari`nda Baxi`t Utemuratovti`n' ayi`bi` toli`q moyni`na qoyi`ldi` h'a'm ol ni`zam tiykari`nda tiyisli jazasi`n aldi`. Buri`ng'i` jazalardan tiyisli juwmaq shi`g'armawdi`n' aqi`beti tepse temir u'zetug'i`n g'i`ri`stay jigitti a'dil sudti`n'

gezektegi qara gu'rsisine oti'rg'i'zdi'." Dep jazgani'nday, avtor faktlerdi talqi'lawg'a ha'reket etedi.

Jas journalist Q.A'jibaevti'n' "Ji'nayat ha'm jaza" rubrikasi'ndag'i' jurnalistik tekseriwi de sud materiali' negizinde ju'zege kelgen. Avtor maqalag'a "Ma'mleket mu'lkine qi'yanet" dep atama qoyadi'.¹

Xalqi'mi'zda a'zelden jol sali'w, ko'pir quri'w — en' joqarg'i' da'rejedegi sawapli' islerden sanalg'an. Sebebi, eski zamanlarda h'a'zirgi waqi'ttag'i'day texnikalar, qural-saymanlar, h'u'kimet ta'repinen aji'rati'lg'an arnawli' qarji' derekleri bolmag'anli'g'i' ushi'n bul islerdi a'melge asi'ri'wdi'n' mashaqati' awi'r bolg'anli'g'i' ba'rshemizge ma'lim.Sonli'qtan da, jol salg'an, ko'pir qurg'an adamlarg'a xali'qti'n' h'u'rmeti sheksiz boli'p, ko'pirler xali'qti'n' mu'shkilin jen'illestirip, aydi'n jollar adamlardi' o'z ma'nzillerine biyqa'ter jetiwinde uzag'i'n jaqi'n etip kelgen.

Al, h'a'zirgi da'wirde avtomashinalarg'a oti'rg'anda iynimiz qi'ymi'ldamaytug'i'n da'rejedegi jollardi' sali'p paydalani'wg'a tapsi'ri'wda, zamanago'y ko'pirlerdi quri'wda h'u'kimetimiz ta'repinen jeterli da'rejede qarji' aji'rati'li'p, bul tarawda h'a'r ji'l sayi'n ken' ko'lemli jumi'slar a'melge asi'ri'lmaqta. Tek g'ana usi' imkaniyatlardan maqsetke muwapi'q paydalani'p, belgilep berilgen qarji'lardi' o'z orni' menen jumsay bilsek bolg'ani'. Sebebi, bul jollar, ko'pirler uli'wma xali'qti'n' paydalanatug'i'n mu'lki, al, og'an qi'yanet etiwge h'esh kimnin' h'aqi'si' joq" degen qatarlar menen baslanadi'.

Avtor tekseriwin dawam etip bi'layi'nsha jazadi': "... Biraq, usi'nday bag'dardag'i' jumi'slardi' a'melge asi'ri'wda o'z lawazi'mi'nan paydalani'p, bile tura qa'lbeki h'u'jjetlerdi ra'smiylestiriw yaki ji'ri'p jew si'yaqli' ji'nayatqa qol urg'anlardi' joqari'da atap o'tkenimizdey, xali'qqa qi'yanet etiwshiler menen ten'lestirsek qa'telespeytug'i'n shi'g'armi'z, ba'lkim. Ma'wlenberdiev Sabi'rbay Sa'rsenbaevich usi' taraw boyi'nsha joqari' mag'li'wmatli' qa'nige,

¹ www.erkinkarakalpak.uz 04.07.2012 11 : 32

Qaraqalpaqstan ko'pir xojali'g'i'n saqlawg'a qa'nigelestirilgen on'law-paydalani'w ma'mleketlik ka'rxanasi', «Qaraqalpaqavtojol» aymaqli'q jollardan paydalani'w ma'kemesi direktori' lawazi'mlari'nda bir neshe ji'l dawami'nda islep kelip, bir qatar jergilikli h'a'm xali'qarali'q a'h'miyettegi jollardi' sali'wg'a basshi'li'q etken. Lekin, ol bir qatar jag'daylarda jol quri'li'si'nda paydalani'li'wi' za'ru'r bol-g'an materiallardi' jeterli da'rejede isletpey, jumi'slardi'n' sapasi'z ori'nlani'wi'na sebepshi bolg'an h'a'm jol qaplamalari'nda nasazliqlar payda boli'p, ka'rxanag'a bir neshe million sum mug'dari'nda zi'yan jetkizgen.

«Den'genenin' u'lkenin tu'ye soyg'anda ko'resen'» degendey, bul talan-taraj etilgen qarejetlerge ele tan'lanbasaq ta bolar eken. Sebebi, qoli'mi'zdag'i' sud h'u'kiminde keltirilgen mag'li'wmatlar menen tani'si'p shi'g'ar ekenbiz, S.Ma'wlenberdievti'n' 2008-jil'ldi'n' iyun-noyabr aylari' arali'g'i'nda usi' jol quri'li'si'ni'n' 1057,6-1108,6-kilometr arali'g'i'nda 18026 metr kvadrat ori'nda islew beriwde 108 million 882 mi'n' 100 sum, sol ji'ldi'n' ekinshi yari'm ji'lli'g'i'nda ta'kirari'y tu'rde ja'ne de h'u'jjetlerdi qa'lbekilestiriw joli' menen 4 million 314 mi'n' 745 sum, 2009-jil'da bolsa 6 million 994 mi'n' 095 sum mug'dari'ndag'i' qarejetlerdi o'zlestiriw joli' menen talan-taraj etkenliginin' gu'wasi' bolami'z.» degen qatarlarda naqi'l-maqallardan sheberlik penen worni'nda paydalang'an.

Avtor tekseriwin dawam yetip, “Al, «Qaraqalpaqavtojol» aymaqli'q jollardan paydalani'w ka'rxanasi' direktori' boli'p islep kelgen ji'llarda oni'n' qurami'ndag'i' rayonli'q ka'rxanalar balansi'nda bolg'an avtomobil jollari'n qayta on'lawg'a aji'rati'lg'an qarejetlerdin' maqsetli sarplani'wi' boyi'nsha o'z waqti'nda qadag'alaw isleri ali'p bari'lmag'anli'g'i' na'tiyjesinde Qarao'zek, Taxtako'pir, Xojeli, Shomanay, Qanli'ko'l, To'rtku'l, Beruniy, Shi'mbay, Kegeyli, No'kis, A'miwda'rya, Ellikqala h'a'm Qon'i'rat rayonli'q jol xojali'g'i' kesip ali'p islew, on'law, paydalani'w ka'rxanalari' ta'repinen 2008-jil iyul ayi'nan 2010-jil'ldi'n' iyul ayi' arali'g'i'nda ja'mi 318 million 167 mi'n'

600 sum mug'dari`nda finansli`q kemshiliklarga jol qoyi`li`p, ji`nayatti`n' payda boli`wi`na sebepshi bolg'an." dep jazadi`.

Sud materillari` tiykari`nda jazi`lg`an materiallarda negedur avtorlar shi`n atlari`n keltirmeydi.

Yekinshiden, temalari`nda naqi`l-maqallardan paydalanadi`.

Juwmaqlar

Pitkeriw qa'nigelik jumi'si'mi'z eki baptan turadi'. Birinshi bapti'n' birinshi bo'liminde «Epos poetikasi'n izertlew din' teoriyali'q ma'seleleri» degen temada qaraqalpaq folkloristlerinin' miynetlerin, olardi'n' izertlew jumi'slari'nan ken' tu'rde ashi'p berdik. Oni'n' ishinde 20-30-jillardan baslap h'a'zirgi ku'nge deyingi folkloristlerdin' miynetlerinen azi'-kem sholi'w jasap o'ttik.

Pitkeriw qa'nigelik jumi'sti'n' ekinshi babi'ni'n' ekinshi bo'liminde «troplar h'aqqi'nda teoriyali'q tu'sinik» degen temada jumi's isledik. Bull bo'limde de troplar h'aqqi'nda stilistikali'q, poetikali'q jaqtan izertlew jumi's islegen ilimpazlardi'n' miynetlerinen teoriyali'q ani'qlamalari'n keltirip o'ttik. Biraq biz jumi'sti'n' ekinshi babi'nda da'standa troplar boyi'nsha izertlew kerek bolg'anli'qtan rus ilimpazlari'ni'n' teoriyali'q ani'qlamalari'nan paydalandi'q. Sebebi olarda troplar boyi'nsha poetikali'q jaqtan toli'q izertlengen. Sol sebepli Tomashevskiydin' «Stilistika», Jirmunskiydin' «Teoriya literaturi` poetika stilistika», A.N.Veselovskiydin' «İstoriyacheskaya poetika» h'.t.b. ilimpazlardi'n' miynetlerinde ani'q teoriyali'q mag'li'wmatlari'n ali'p paydali'ndi'q.

Jumi'sti'n' ekinshi babi'nda «Sha'ryar da'stani'ndag'i` troplardi'n' qollani'li'wi'» degen temada izlendik. Bul bapta da'stan boyi'nsha troplardi'n' barli'q tu'ri boyi'nsha izertlew jumi'si'n isledik. Birinshi bo'limde Sha'ryardi'n' obrazi'n ji'raw, ko'rkem so'z qurali' boyi'nsha ayti'lg'an so'zlerdi ji'ynap, olardi' talqi'lap, ma'nisin ashi'p beriwge h'a'reket ettik. Ekinji bo'limde unamsi'z obrazlarg'a bergen ko'rkem su'wretlewler toli'q poetikali'q jaqtan ma'nisi ashi'p berildi.

Jumi's eki baptan ti'sqari` kirisiw h'a'm juwmaqtan turadi'. Pitkeriw qa'niygelik jumi'si'mi'zda jurnalistik tekseriw din' usi'llari'n ani'qlap, wolardi' poetikali'q jaqtan analizledik.

Da'slep jurnalistlik tekseriwdin` tariyxiy payda boli`wi` menen rawajlani`wi`n u`yrendik. Yekinshiden, bul jurnalistlik tekseriwdin` izertleniw da`rejesin ani`qladi`q. Buni` rus ali`mlari` kenirek izertlegen. Al, wozbek ali`mlari`nan F.Muminov woqi`w qollanba jazgan ha`m woni` "Jurnalistlik tekseriw" dep atap, rus tilinde baspadan shi`g`arg`an.

Biraq biz bul qa`nigelik jumi`si`mi`zda analizlengen jumi`si`mi`zdi` jurnalistlik tekseriwdin` barli`q ta`replerin ani`q talqi`ladi`q dep ayta almaymi`z. Sebebi biz tek jergilikli gazetalar mi`sali`nda qarasti`rdi`q. Jurnalistlik tekseriw boyi`nsha ani`qlamalari`na qarap isledik.

Jurnalistlik tekseriw teoriyalari`n rawajlandi`ri`p jibergen rus ali`mlari`ni`n` miynetlerinen siltemelerdi qa`nigelik jumi`si`mi`zda olardi` keltirip wo`ttik. Degen menen wol qag`i`ydalar, ani`qlamalar jarli`. Soni`n` ushi`n da biz rus teoretiklerinen, Internet materiallari`nan paydalandi`q.

« Jurnalistlik tekseriw»¹ broshyura avtori`: «Jurnalist tekseriwshi xali`qti`n` jen`iwi ushi`n xi`zmet etse, al huquq qorg`aw uyi`mlari` wa`killeri ni`zam u`stemligi ushi`n xi`zmet etedi dep duri`s belgileydi. Mine sonli`qtan da, wolardi`n` toli`q yerki ha`m mu`mkinshilikleri ha`r qi`yli`» - dep ko`rsetedi.

Realistik baha jurnalisttin` a`tirapi`ndag`i`lar -ata-ana, jaqi`n tuwi`sqaqla, ustazlar, doslari` ori`nli` ha`m tiykarli` jaqi`ntuwi`sqaqlari`, ustazlari`, doslari` ori`nli` ha`m tiykarli` bahalari`, qali`s pikir-usi`ni`slari` boli`p, oni` o`z waqti`nda tuwi`rlaw boladi`. Bunda jurnalist ushi`n bahali` pikir, usi`ni`s a`hmiyetli esaplanadi`.

Solay etip, wo`z-wo`zin bahalaw sotsialli`q ha`diyse boli`p, woni`n` mazmuni` ha`m ma`nisi jurnalisti worap turg`an ja`miyet normalari`na , sol ja`miyette qabyl etilgen da`stu`rlerge, ni`zamlarg`a ko`nligiwi, boysi`ni`wg`a bag`darlang`an. Ja`miyettegi o`z orni`n`di` biliw o`z-wo`zine baha beriw menen belgilenedi.

¹ Шум.Ю.А. «Журналистское расследование» М. Фонд защиты гласности. ۲000. ۷*-б.

Uli`wmalasti`ri`p aytqanda, jurnalistlik tekseriw jan`a ka`siplik isshe`lik boli`p ju`zege keldi. Wol boyi`nsha jurnalistler qa`nigelese basladi`. Ha`tte rawajlang`an yellerdin` jurnalistikasi`nda bul a`lle qashan ka`siplik tu`r boli`p qa`liplesti. Usi isshe`like baylani`sli` jurnalistikada woqi`ti`w islerinde de jan`alani`wlar payda boldi`. “Jurnalistlik tekseriw” degen arnawli` pa`n wotiledi.

Internet saytlari`nda jurnalistlik tekseriwdi jetilistiriw ushi`n tek te jurnalistler yemes, al auditoriya da xali`q arali`q tordi`n` imkaniyatlari`nan ken`irek paydalani`wi` talap yetiledi.

Jurnalist Buxarbay Tilewmuratovti`n` “Men bu`gin bazarg`a bardi`m...” degen miynetinde jurnalistlik izertlewler ju`rgizedi.

Jurnalisttin` tekseriw payi`ti`nda umti`li`slari`n` yeki tu`rde bahalawg`a boladi`. Birinshiden, obektiv faktler tiykari`nda izertlew ju`rgizedi, wori`nlarg`a bari`p tekseriw wo`tkergen.

Yekinshiden, subektiv faktler negizinde izertlewler wo`tkeredi. Jurnallardi analizlep, sali`stiradi`. Yamasa Internet imkaniyatlari`nan da paydalanadi`. Bul woni`n` izlenislerinen da`rek beredi.

Ruslan Arzievtin` “Plastik kartochkadag`i` aqsha qayda yamasa bankke isenim jog`almasi`n?” degen miynetinde de jurnalistlik tekseriw ju`rgizedi. Wonda bank jumi`slari` analizge tarti`lg`an.

Ja`miyetlik du`zim qanday bolmasi`n, bank xi`zmetine bolg`an talap barli`q waqi`tta da ku`shli boli`p kelgen. A`sirese, bazar qatnasi`qlari`ni`n` qatan` ni`zamli`li`qlari` h`u`kim su`rgen h`a`zirgidey sharayatta bul talap joqari` bolsa boladi`-da`, h`asla pa`seymeytug`i`ni` h`a`mmege ayan.

“Sud zali`nan” rubrikasi`nda ja`riyalangan materiallar negizinen sud materiallari` tiykari`nda jazi`ladi`. Wolardi` geyde redakciya xi`zmetkerleri jazsa, geyde huqi`q qorg`aw xi`zmetkerleri jazadi`. Biraq, bizin` sezgenimiz sonnan ibarat, redakciya xizmetkerleri tek te qi`sqa etip ati`-familiyasi`n ko`rsetedi. Biz bunday maqalalardi` jasi`ri`n at penen jazi`lg`ani`n an`ladi`q.

Sebebi, redaksiyada bunday jurnalistlerdi ushirati`w qi`yi`n. P.Muratovti`n` «Tamsa, shekpenge tamsi`n»¹ maqalasi` sud materiallari` tiykari`nda jazi`lgan.

Uliwmalasti`ri`p aytqanda, jurnalistlik tekseriw “Xalq so`zi” ha`m “Yerkin Qaraqalpaqstan” gazetalari`nda ken` ja`ne ha`r ta`repleme usi`llarda ja`riyalani`p kelinbekte.

Paydalang`an a`debiyatlar:

¹ www.erkinkarakalpak.uz 20.05.2013 17 : 25

1. Ўзбекистон Республикасы Конституцияси. Нөкис, 1992.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асир босағасында. Нөкис, Қарақалпақстан, 1997.
3. Каримов А.И. Ўзбекистон буюк келажак сари. Тошкент, Ўзбекистон 199.
4. Каримов И. Юқори маънавият – енгилмас куч. Тошкент, Ўзбекистон. 2008.
5. Каримов И. Энг асосий мезон-ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Тошкент, Ўзбекистон, 2009.
6. Каримов И.А. «Ўзбекистон матбуоти». 2005 йил.
7. Засурский Я.Н. Испытание свободой. Москва, МГУ, 2004. 138 бет.
8. Дэвид Рэндалл «Универсальный журналист» Алматы, 1996.
9. «Журналистлар ҳуқуқий соводхонлиги муоммолар. Оммавий ахборот воситалари ва ҳуқуқ». Ташкент 2003.
10. «Тўртинчи ҳокимят – Четвертая власть» Сборник законов, Ташкент: «Ўзбекистон», 1998.
11. Каримов И.А. «Эркин фикрлар минбери». «Ўзбекистон матбуоти». 2005. №4
12. Мамбет Э. «Приверженность журналистскому долгу». М: «Виолонта», 1998.
13. Мўминов Ф. «Журналистское расследование» Ташкент. 2002.
14. Муминов Ф. Журналистика ижтимоий институт сифатида. Тошкент, 1998.
15. Нестеренко Н. Информация плюс реклама. Ташкент, 1994.
16. Улмен Дж. «Журналистское расследование» Москва: 1998.
17. Шум Ю.А. «Журналистское расследование» 2000 г.
18. Эрназаров К. Т., Маматова Я. М., Тошалиев И.Э., Эрназаров Ш.К., Репортерлик фаолиятининг назарияси ва амалиети. Т., «Университет», 2002.

Analizge tarti'lg'an websaytlar dizimi:

www.xs.uz 30-05-2013

www.xs.uz 27-05-2013

www.xs.uz 13.06.2012 05:23

www.xs.uz 20.03.2012 08:55

www.xs.uz 09.04.2013 06:30

www.xs.uz 28.05.2013 06:26

www.xs.uz 15.11.2012 04:48

www.xs.uz 28.05.2013 06:27

www.xs.uz 28.05.2013 06:22

www.kkreporter.uz Шемби, 06 Март 2010 19:43

www.kkreporter.uz Дүйшемби, 08 Март 2010 15:10

www.kkreporter.uz Екшемби, 26 Апрель 2009 17:59

www.kknews.org 31 Mart 2012 20:51, Shembi

www.kknews.org 04 Aprel 2013 16:34, Biyshenbe

www.erkinkarakalpak.uz 20.05.2013 17:25

www.erkinkarakalpak.uz 27.02.2013 15:09

www.erkinkarakalpak.uz 07.01.2013 15:34

www.erkinkarakalpak.uz 02.11.2012 15:52

www.erkinkarakalpak.uz 30.08.2012 10:44

www.erkinkarakalpak.uz 11.07.2012 15:56

www.erkinkarakalpak.uz 04.07.2012 11:32

www.erkinkarakalpak.uz 20.05.2013 17:25